

AGİT
Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
MİLLETVEKİLİ ERKEN SEÇİMLERİ
22 Temmuz 2007

AGİT/DKİHB Seçim Değerlendirme Heyeti Raporu

Varşova
27 Kasım 2007

İÇİNDEKİLER

I.	İDARİ ÖZET	1
II.	GİRİŞ VE TEŞEKKÜR	2
III.	ARKA PLAN.....	2
IV.	HUKUKİ ÇERÇEVE	4
A.	GENEL BİR BAKIŞ.....	4
B.	ÖZEL DURUMLAR.....	5
V.	SEÇİM SİSTEMİ.....	7
VI.	SEÇİM YÖNETİMİ	9
A.	SEÇİM KURULLARI.....	9
B.	SEÇİMLE İLGİLİ UYUŞMAZLIKLAR	11
C.	SEÇMEN KAYITLARI.....	12
VII.	KAMPANYA ORTAMI.....	13
A.	SİYASİ PARTİLER.....	13
B.	KAMPANYALAR	14
C.	SEÇİM KAMPANYASININ FİNANSMANI.....	16
VIII.	MEDYA	16
A.	YASAL ÇERÇEVE	16
B.	İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ VE MEDYA	18
C.	MEDYA İZLEME	18
IX.	AZINLIKLARIN KATILIMI.....	20
X.	KADINLARIN KATILIMI.....	22
XI.	SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ VE YEREL GÖZLEMCİLER	23
XII.	OY KULLANIMI VE OY SAYIMI	24
A.	OY KULLANIMI.....	24
B.	OYLARIN SAYIMI	25
C.	SONUÇLARIN İLANI.....	26
EK I:	SONUÇLAR.....	27
AGİT/DKİHB	HAKKINDA	28

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
MİLLETVEKİLİ ERKEN SEÇİMLERİ
22 Temmuz 2007

AGİT/DKİHB Seçim Değerlendirme Heyeti Raporu*

I. İDARİ ÖZET

Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı'ndan gelen bir davet üzerine, 22 Temmuz 2007'deki Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) seçimleri için Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu (AGİT/DKİHB) bir Seçim Değerlendirme Heyeti (SDH) görevlendirmiştir.

Parlamentonun 2007 ilkbaharında yeni bir Cumhurbaşkanı seçmedeki başarısızlığının ardından yükselen arka plandaki siyasi gerginliğe karşı seçim sürecinin bir bütün olarak gözle görülür bir başarıyı temsil ettiği söylenebilir. Seçimler, Türkiye'de çoğulculuk ve yüksek düzeyde bir kamuoyu güveniyle nitelenen seçim sürecinin esnekliğini ortaya koymuştur.

Siyasi partilerin ve bağımsız adayların kayıtları genel anlamda kapsayıcı olup, seçmenlere geniş ve özgün seçenekler sunulmuştur. Kampanyalar kutuplaşmış bir ortamda gerçekleşmiş olsa da siyasi partiler seçmenlere mesajlarını iletme şansını bulabilmişlerdir. Türkiye'nin canlı ve renkli medya ortamında seçimle ilgili haberlerin verilisinde denge büyük ölçüde gözetilerek seçmenlerin bilgilendirilmesi sağlanmıştır.

Türkiye'de, seçimleri düzenleyen hukuki çerçeve, tüm sürecin demokratik bir biçimde işlenmesini sağlamaya yöneliktir. Bununla birlikte siyasi kampanyalar, daha geniş bir bağlamdaysa ifade özgürlüğü; Ceza Kanunu'nun, Siyasi Partiler Kanunu'nun ve basın yayın kanunlarının belirsizliğe ya da keyfi yorumlara sebep olma potansiyeli taşıyan hükümleriyle kısıtlanmıştır. Temel vatandaşlık haklarının ve siyasi hakların daha da etkili bir şekilde gözetilmesi için hukuki çerçevenin yeniden gözden geçirilmesi yararlı olabilir.

Ayrıca, şeffaflığın sağlanması, seçim kampanyalarının finansmanı ve resmi kampanya süresinin uzunluğu gibi konular da dahil olmak üzere, seçime katılan tüm adaylara eşit şartlar sunulması için kanunların bazı yönleri yeniden gözden geçirilebilir. TBMM'deki koltuk dağılımında siyasi partilerin temsili için gereken yüzde 10'luk baraj, hem genel anlamda yüksek hem de AGİT sınırları içindeki en yüksek barajdır.

AGİT/DKİHB Kürt kökenli Türk vatandaşlarının siyasi hayata dahil edilmesini kolaylaştırmak için olumlu yönde çaba gösterildiğini gözlemlemiştir. Bununla birlikte seçim kampanyalarında Türkçe'den başka dillerin kullanılması halen yasaktır.

Seçimleri idare eden üst kurum olan ve kıdemli hâkimlerden oluşan Yüksek Seçim Kurulu (YSK), seçimlerin tüm aşamalarının şeffaf, profesyonel ve etkili bir şekilde yürütülmesiyle de altı çizilen yaygın bir güven ve saygı uyandırmaktadır. Bununla birlikte YSK'nın aldığı kararlar nihaidir.

* Bu metin orijinali İngilizce olan belgenin Türkçe çevirisidir. İngilizce metin belgenin tek resmi kopyasıdır.

Oy verme ve oy sayımı yurt genelinde genel olarak sakin ve nizami bir ortamda gerçekleştirilmiştir. Sandık kurullarına düşen seçmen sayısının sınırlanması, işlemlerin etkili bir şekilde yürütülmesini sağlayan şeffaflık mekanizmaları ve seçmenlerin parmaklarının çıkmayan özel bir boyayla boyanması gibi güvenlik önlemleri, seçim sürecinde hem adayların hem de seçmenlerin güvenini artırmıştır. Seçimlere yüzde 84,25 oranında bir katılım sağlandığı kaydedilmiştir.

Türkiye AGİT’le olan anlaşmalarına uygun davranarak AGİT/DKİHB’yi bu seçimleri gözlemlemeye davet etmiştir. AGİT/DKİHB SDH’ye seçim günü oy verme merkezlerine giriş de dahil olmak üzere, seçim sürecinin her aşamasına katılma hakkı tanınmıştır. Belirsizliğe yol açmamak ve AGİT taahhütlerine bütünüyle uyum sağlanması için, seçim sürecinin her aşamasına uluslararası ve partili olmayan ulusal gözlemcilerin katılımına da kanunda özellikle izin vermesi arzu edilmektedir.

II. GİRİŞ VE TEŞEKKÜR

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı’ndan gelen bir davet üzerine 29 Mayıs – 1 Haziran tarihleri arasında gerçekleştirilen İhtiyaç Değerlendirme Heyeti çalışmalarından sonra, AGİT/DKİHB 22 Temmuz 2007 tarihli Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) milletvekili seçimleri için bir Seçim Değerlendirme Heyeti (SDH)¹ görevlendirmiştir.

AGİT/DKİHB SDH çalışmalarını 25 Haziran – 26 Temmuz 2007 tarihleri arasında gerçekleştirmiştir. Sayın Julian Peel Yates’in başkanlık ettiği heyet, AGİT üyesi 14 devletten gelen 15 seçim uzmanından oluşmuştur. Ankara’da konuşlandırılmış olan uzmanların yanı sıra AGİT/DKİHB SDH İstanbul, İzmir, Antalya, Adana, Erzurum, Diyarbakır ve Van illerine de ekipler göndermiş; 81 ilden toplam 25 tanesine ziyaretler düzenlenmiştir. AGİT/DKİHB SDH çalışmaları kapsamında bir de medya izleme faaliyeti gerçekleştirmiştir.²

AGİT/DKİHB SDH seçim gününde sınırlı sayıda oy kullanma merkezini ziyaret etmiş olsa da, AGİT/DKİHB SDH’nin çalışmaları, AGİT/DKİHB’nin standart uygulamaları uyarınca, oy kullanma ve sayma usullerinin tamamının sistematik ve etraflı bir şekilde gözlemlenmesini kapsamamıştır.

AGİT/DKİHB, çalışmaları boyunca SDH’den yardım ve desteğini esirgemeyen, Dışişleri ve İçişleri Bakanlıkları’na, Yüksek Seçim Kurulu’na, il ve ilçe yetkililerine, seçim kurullarına, adayların bağlı olduğu merkezlere, siyasi partilere, medya ve sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerine teşekkürü bir borç bilir.

III. ARKA PLAN

TBMM, 2007 Mayıs ayının başlarında milletvekili erken seçimlerinin 22 Temmuz 2007’de yapılması için oylamaya gitmiştir. Sayın Ahmed Necdet Sezer’in yedi yıl

¹ İhtiyaç Değerlendirme Heyeti Raporu’na www.osce.org/odihr-elections adresinden ulaşılabilir.

² Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi, 18-23 Temmuz 2007 tarihleri arasında kısa süreli bir seçim gözlemi yapmak üzere geçici bir Komite görevlendirmiştir. Komite raporuna <http://assembly.coe.int> adresinden ulaşılabilir.

sürelili tek dönemlik cumhurbaşkanlığının 16 Mayıs 2007 tarihindeki bitişinden önce, yerine geçecek yeni cumhurbaşkanının TBMM tarafından seçilememesiyle girilen kriz üzerine bu karar alınmıştır. Krizin temelinde Türkiye'deki laik ve İslamcı etkilerin arasındaki temel gerilim bulunmaktadır. Erken seçim çağrısı, TBMM'nin bir cumhurbaşkanı seçemediği durumlarda seçimlerin öne alınmasını gerektiren anayasa hükümleri uyarınca hükümette bulunan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) tarafından yapılmıştır.³ Seçimlerin normalde 4 Kasım 2007'de yapılması gerekiyordu.

Cumhurbaşkanlığı için TBMM'de ilk oylama 27 Nisan'da gerçekleştirilmiştir. Oylama, AKP'nin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün adaylığını yasal sürenin bitimine çok az bir süre kala, yeterince ön görüşme yapılmaksızın ilan ettiği gerekçesiyle, başta ana muhalefet Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) olmak üzere muhalifler tarafından boykot edilmiştir. Aynı günün ilerleyen saatlerinde, ordunun web sayfasında yayınladığı bir uyarı mesajının üzerine siyasi tansiyon derhal tırmanmıştır. Bunları İstanbul ve diğer şehirlerde gerçekleştirilen toplu gösteriler takip etmiştir. CHP'nin başvurusu üzerine Anayasa Mahkemesi, ilk tur oylamada TBMM üyelerinin üçte iki çoğunluğunun sağlanması şartının bulunduğu ve bu şartın da muhalefet boykotu yüzünden sağlanamamış olduğu gerekçesiyle 1 Mayıs tarihli kararıyla oylamayı geçersiz saymış ve seçim başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Sayın Abdullah Gül'ün adaylığı geri çekilmiş ve Başbakan Sayın Recep Tayyip Erdoğan, derhal TBMM'ye Cumhurbaşkanı'nın doğrudan halkoyuyla seçilmesi ve milletvekili görev süresinin beş yıldan dört yıla indirilmesi konularını da içeren bir anayasa değişiklik paketi sunmuştur. Muhalefet ve birçok laiklik taraftarı, karmaşık anayasal dengeleri etkileyebilecek kadar geniş kapsamlı sonuçları olan böylesi bir teklif paketi için hazırlıkların ve görüşmelerin yetersiz olduğundan şikayet etmişlerdir.

Cumhurbaşkanı Sayın Ahmet Necdet Sezer yetkisini kullanarak kararı veto etse de karar 31 Mayıs'ta TBMM tarafından tekrar kabul edilmiştir. Paketi ikinci kez veto etme yetkisi bulunmadığından Cumhurbaşkanı'nın Anayasa Mahkemesi'ne başvurması üzerine Temmuz başlarında tekrar toplanan Anayasa Mahkemesi tarafından paketin anayasaya uygun olduğu kararına varılmıştır. Değişiklik paketiyle ilgili olarak 21 Ekim'de bir de ulusal referanduma gidilmiştir.

TBMM Anayasa Komisyonu, mümkün olan en erken parlamento seçim tarihinin belirlenmesi için Yüksek Seçim Kuruluna (YSK) başvurmuş; YSK'nın 4 Mayıs'ta başlayan, en az 80 günlük kısaltılmış bir kampanya süresi önermesiyle erken seçim tarihi 22 Temmuz olarak belirlenmiştir. Kampanyalar gözle görülür derecede kutuplaşmış bir atmosferde, arka plandaysa Türkiye'nin Güneydoğu Bölgesi'nde bahar sonlarından itibaren yeniden alevlenen terörist saldırıların gerçekleştiği bir ortamda başlamıştır.

AGİT/DKİHB, 2002 Kasım'ında gerçekleşen önceki parlamento seçimlerinde de bir AGİT/DKİHB SDH konuşlandırmıştı.⁴ Önceki AGİT/DKİHB SDH'nin birçok önerisi arada geçen zamanda tamamen ya da kısmen hayata geçirilmiştir.

³ Anayasanın 102. maddesi.

⁴ 2002 Seçim Değerlendirme Heyeti raporuna www.osce.org/odihr-elections adresinden ulaşılabilir.

IV. HUKUKİ ÇERÇEVE

A. GENEL BİR BAKIŞ

Türkiye'nin milletvekili seçimlerinin yürütülmesine ilişkin, ülke çapında demokratik bir seçim sürecinin sağlanmasına yönelik kapsamlı bir mevzuatı vardır. Seçme ve seçilme, siyasi faaliyetlere katılma gibi en temel vatandaşlık haklarının ve siyasi hakların Anayasa'da özel bir yeri vardır. Anayasa aynı zamanda, en üst seçim kurulu olan YSK⁵'nin kimlerden oluşturulacağı ve seçimlerin idari sorumluluğunun yargıya tevdi edilmesi de dahil olmak üzere, seçim yönetimiyle ilgili önemli noktaları belirlemektedir. 22 Mayıs 2004 tarihli Anayasa değişiklikleri uyarınca da, ihtilaf durumunda, usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası anlaşmalar esas alınacaktır.

Seçimler ve seçmen kayıtlarıyla ilgili genel hükümler, 24 Nisan 1961 tarihli, 298 sayılı 'Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun' (STHSKHK)'da yer almaktadır. 10 Ekim 1983 tarihli 2839 sayılı 'Milletvekili Seçim Kanunu' TBMM seçimlerine özel bir kanun olup STHSKHK'ya göre önceliklidir. Her iki kanunda da en son Haziran 2005'te (STHSKHK'da) ve Ekim 2006'da (Milletvekili Seçim Kanunu'da) olmak üzere çeşitli değişiklikler yapılmıştır. İlgili diğer kanunlar, izleyen değişiklikleriyle birlikte sırasıyla şunlardır: 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu (SPK), 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu (TGYK), 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun (RTKYHK) ve 2005 tarihli Türk Ceza Kanunu'nun ilgili hükümleri. Temel seçim mevzuatı, YSK'nın yönetmelik ve kararlarıyla da tamamlanmaktadır.

Milletvekili Seçim Kanunu'nda 2006 yılında yapılan değişikliklerle adayların seçilme yaşı, iyi uygulamaya uygun olarak,⁶ otuzdan yirmi beşe düşürülmüş, siyasi partiler ve bağımsız adaylar için birleşik oy pusulası⁷ kullanılmasına karar verilmiştir.

Anayasa'nın 67. maddesi, kanunlarda yapılan değişikliklerin yürürlüğe girmesinden sonraki bir yıl içinde yapılacak olan seçimlerde söz konusu değişikliklerin uygulanmasını yasaklamaktadır. Bununla birlikte TBMM, birleşik oy pusulasıyla ilgili olarak yapılan değişikliklerin milletvekili seçimlerinde geçerli olmasını sağlayan geçici bir maddenin anayasaya eklenmesini kabul etmiştir.⁸

Son zamanlarda yapılan tüm değişikliklerin ve yeni koyulmuş kanunların güçlendirilmesi amacıyla seçimlerle ilgili mevzuatın baştan sona gözden geçirilmesi ve güncelleştirilmesi yararlı olabilir.⁹

⁵ Anayasanın 75-79. maddeleri (bakınız: 'Seçim İdaresi' başlıklı VI. Bölüm).

⁶ Avrupa Konseyi, Karar No 190/2002, 'Seçimle ilgili konularda İyi Uygulama Kodu', I, 1.1.a.iii, CDL-AD (2002) 23 rev.

⁷ Milletvekili seçimlerinde daha önce siyasi partiler için ayrı her bir bağımsız aday için ayrı oy pusulası kullanılmaktaydı.

⁸ 10 Mayıs 2007 tarihli 5659 sayılı 'Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun'

⁹ Örneğin eski Ceza Kanunu'ndaki maddelere işaret eden Milletvekili Seçim Kanunu'nun 11. maddesinin 4 fıkrası ve Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'un 156. maddesi.

B. ÖZEL DURUMLAR

Anayasa'nın 67. maddesinde 'Seçimler ve halkoylaması... serbest, eşit, gizli ve tek dereceli, evrensel oy verme prensiplerine uygun olarak... yapılır.' ifadesi bulunsa da aynı maddede askeri okul öğrencilerinin ve askerlik görevini yapanların oy kullanmasına yasak getirilmektedir.¹⁰ AGİT/DKİHB SDH, bu gibi kısıtlamaların askerlik görevi yapanlar ve askeri okul öğrencilerinin etki altında bırakılarak mevcut koltuk dağılımı sisteminde¹¹ bölgenin özgün tercihlerini bozabilme olasılığını önlemek için koyulduğuna dair yorumlar yapıldığını duymuştur. Bununla birlikte bu gibi kısıtlamalar çok sayıda vatandaşın haklarından mahrum kalmasına sebep olmaktadır. *Anayasa'nın 67. maddesiyle 1990 AGİT Kopenhag Belgesi'nin 7.3 nolu paragrafı uyarınca askeri personele de evrensel seçme hakkının tanınması konusuna önem verilmesi iyi olabilir.*

Anayasa'nın 67. maddesi yurtdışında yaşayan Türk vatandaşlarının nasıl oy vereceklerine ilişkin hukuki çerçevenin genel kapsamını belirlemiş olup bu konudaki hükümler Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'un 94. maddesi ve YSK'nın 27 Mayıs 2007 tarihli 282 sayılı kararında bulunmaktadır. Mevcut sistem sadece özel olarak belirlenen gümrük kapılarında oy kullanmayı mümkün kılmaktadır.¹² Bu gibi yerlerde oy kullanmasına izin verilenler, yurt dışında en az altı ay ikamet etmiş olup seçmen kütüklerinde adları bulunmayan ve 25 Haziran'la 22 Temmuz 2007 tarihleri arasında sınırdan geçmiş olan kişilerdir. *Yurt dışında yaşayan ya da seçim günü daimi ikametgâhlarında bulunmayan Türk vatandaşlarının oy verme işlemlerini kolaylaştırmak için bulunacak başka yöntemler, önemli sayıdaki potansiyel seçmenin seçime katılımını sağlayacaktır.*

Kanunlara göre siyasi partilerin milletvekili seçimlerinde aday gösterebilmeleri için iki şartı birden yerine getirmeleri gerekmektedir: Partilerin Türkiye'nin 81 ilinin en az yarısında¹³ ve bu illerin merkez ilçeleri de dahil toplam ilçelerinin üçte birinde örgüt kayıtlarının bulunması; ikinci olarak da partilerin seçimlerden en az altı ay önce genel kongrelerini toplamış olmaları ya da mevcut TBMM'de meclis gruplarının olması gerekmektedir. *Çoğulculuğu daha da güçlendirmek adına partilerin aday göstermeleri için gerekli ön koşulların esnetilmesi konusu ele alınabilir.*¹⁴

Seçim kampanyaları ve daha geniş bağlamda ifade özgürlüğü, tanımları farklı yorumlara fazlasıyla açık olabilecek 'hakaret', 'ulusal azınlıklar' ve 'terörizm' gibi kavramları içeren birtakım kanun hükümleriyle sınırlandırılmıştır. Aşağıdakiler bu gibi maddelerden olup sözkonusu hükümler bunlarla sınırlı değildir:

¹⁰ Kanunda çeşitli askeri rütbelere ilişkin, bu raporun kapsamı dışında kalan yasak ve kısıtlamaların ayrıntılı tanımları bulunmaktadır.

¹¹ 'Seçim Sistemi' başlıklı Bölüm V'e bakınız.

¹² YSK'ya göre havaalanları, limanlar ve gümrük kapılarının oluşturduğu toplam 14 gümrük merkezinde oy kullanılmıştır. Bu gümrük merkezlerinin seçiminde son üç yılın Mayıs ve Haziran aylarındaki sınırlardaki giriş ve çıkış istatistikleri kriter alınmıştır. En az 5.000 geçiş kaydı bulunan gümrük alanlarında oy kullanımı gerçekleştirilmiştir. İstisnai bir durum olarak, İzmir'in 1.000 kişinin giriş çıkış yaptığı Çeşme ilçesinde de oy kullanımına izin verilmiştir.

¹³ 'Seçim Sistemi' başlıklı Bölüm V.'e bakınız.

¹⁴ 1990 AGİT Kopenhag Belgesi'nin 7.5. paragrafı katılımcı devletlerin 'ayrımcılık gözetilmeksizin... siyasi partilerin temsilcileri olarak... vatandaşların siyasi ya da kamusal mercilere başvurma hakkına saygı duymalarını' emretmektedir.

- Türk Ceza Kanunu'nun Türklüğe, Cumhuriyet'e, devlet kurum ve kuruluşlarına yapılan hakaretin hapisle cezalandırılmasına ilişkin 301. maddesi;¹⁵
- Türk Ceza Kanunu'nun "Halkı kin ve düşmanlığa tahrik" suçuna ilişkin 216. maddesi;
- Siyasi Partiler Kanunu'nun, siyasi partileri ülkede ulusal azınlıklar ve bu azınlıkların kullandıkları Türkçe'den başka diller bulunduğu fikrini yaymaktan men eden 81. maddesi;¹⁶
- Terör örgütlerinin propagandalarının yapılmasını yasaklayan 3713 sayılı 'Terörle Mücadele Kanunu'nun 7. maddesi; ve
- Radyo ve Televizyonların Kuruluşu ve Yayınları Hakkında Kanun (RTKYHK)'un, 'Yapılan yayınlarla Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığının ve bağımsızlığının, devletin yerel ve ulusal bölünmezliğinin, Atatürk'ün ilke ve devrimlerinin ihlal edilmesi'ni yasaklayan 4. maddesi. 'Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk'ün anısına hakaret etmek'e ilişkin benzer bir yasak, 4 Mayıs 2007 tarihinde kabul edilen 5651 sayılı 'İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun'da da bulunmaktadır.

AGİT Kopenhag Belgesi'ne, AGİT Basın Özgürlüğü Temsilcisi'nin tavsiyelerine ve demokratik bir seçim sürecinin sağlanması için diğer uluslararası standartlara uygun olarak, ifade özgürlüğünün tam anlamıyla sağlanmasına yönelik, yukarıda bahsi geçen hükümlerin değiştirilmesi ya da yürürlükten kaldırılması önerilmektedir.¹⁷

Milletvekili Seçim Kanunu'nun 16. maddesi 'siyasi partilerin ortak aday listesi sunamayacaklarını' belirtmektedir. Yüzde 10 barajıyla birlikte ortak aday listesi yasağı çoğulculuk adına bir engel oluşturmaktadır.¹⁸ *Yetkililer, çoğulculuğu daha da güçlendirmek için Milletvekili Seçim Kanunu'nun 16. maddesinin ilk paragrafını değiştirme konusunu göz önünde bulundurabilirler.*

Oy pusulasının kullanımında gizlilik ve eşitlik koşullarının sağlanması için AGİT/DKİHB SDH 2002'de çıkardığı nihai raporunda siyasi partiler ve bağımsız adaylar için birleşik oy pusulası kullanılması ve bağımsız adaylara bir sembol kullanma hakkının tanınması konularının da ele alınmasını önermiştir. 12 Ekim 2006 tarihli Milletvekili Seçim Kanunu'nun ilgili hükümlerinde yapılan değişikliklerle bu öneri kısmen karşılanmış, bağımsız adayların adları siyasi partilerle aynı oy pusulasının üzerinde yer almıştır. Bununla birlikte, bağımsız adayların seçmenlerce tanınmasını kolaylaştırmak için pusuladaki adlarının karşısında özel bir işaretleri olmadığından¹⁹ ve adları siyasi partilerin adlarına oranla çok daha küçük puntolarla yazıldığından, siyasi partilerin karşısında yine dezavantajlı durumda kalmışlardır. *Yetkililerin TBMM'de vekil olma yarışına katılan siyasi partilerin adaylarına ve bağımsız adaylara eşit fırsatlar sağlanması için tüm olasılıkları düşünmeleri önerilmektedir.*

¹⁵ Türkiye'den 301. maddenin yürürlükten kaldırılması talebinde bulunanlar arasında AGİT Basın Özgürlüğü Temsilcisi ve Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi de bulunmaktadır.

¹⁶ Siyasi kampanyalarda Türkçe'den başka dilleri kullanma yasağı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'un 58. maddesinde de bulunmaktadır.

¹⁷ Ayrıca 'Basın' başlıklı Bölüm VIII.'e bakınız.

¹⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde görülen *Türkiye'ye karşı Yumak ve Sadak Davalarına bakınız.* (başvuru no. 10226/03), Kararın 26. 53. ve 72. paragrafları, Strazbourg, 30 Ocak 2007.

¹⁹ STHSKHK'un 78. maddesi bağımsız adayların özel işaretler kullanmasına izin vermektedir.

Yasal çerçeve siyasi partilerin ve bağımsız adayların müşahitlerinin seçimleri gözlemlemesine izin verirken, uluslararası gözlemcilerle partili olmayan yerel gözlemci gruplara verilecek izne ilişkin herhangi özel bir hüküm bulunmamaktadır. 1990 AGİT Kopenhag Belgesi'nin 8. paragrafı altındaki taahhütler uyarınca yetkililer, AGİT/DKİHB'yi 2007 TBMM seçimlerini gözlemlemeye davet etmişlerdir. AGİT/DKİHB SDH'ye seçim günü oy kullanma merkezlerine giriş de dahil olmak üzere seçim sürecinin her aşamasına katılma izni tanınmış, ayrıca seçimle ilgili bir dizi belge sunulmuştur. *AGİT/DKİHB SDH'ye bu kolaylıklar tanınmış olsa da, herhangi bir belirsizliği ortadan kaldırmak için, uluslararası gözlemcilere ve partili olmayan yerel gözlemcilere seçim sürecinin her aşamasına katılma hakkının açıkça ifade edilerek tanınması için seçim kanunlarının değiştirilmesi önerilmektedir.*

V. SEÇİM SİSTEMİ

TBMM 550 üyeden oluşmaktadır. Anayasa'nın 67. maddesi uyarınca, 'Seçim kanunları, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenir.' Milletvekili Seçim Kanunu, TBMM'deki koltuk dağılımının, tercih gözetmeksizin, yerel aday listelerine dayalı olarak nispi temsil yöntemiyle belirlenmesini öngörür.

Koltuk tahsisine katılacak olan siyasi partiler, seçimde yarışmak için kayıt yaptırmış olup ülke çapında kullanılan geçerli oyların en az yüzde 10'unu almış olan partilerdir. Türkiye'deki bu yüzde 10 barajı aşılmadık derecede yüksek olup aynı zamanda AGİT sınırları içindeki en yüksek barajdır.²⁰ Adaylar bu yarışa tek başlarına da katılabilirler ve yüzde 10 barajı onlar için geçerli değildir.²¹

Türkiye idari olarak 81 ile ayrılmıştır. Her il de kendi içinde, toplam sayısı 923 olan ilçelere ayrılmıştır.²² Türkiye'de toplamda 85 seçim bölgesi bulunmaktadır.²³ Seçim bölgelerinin sınırları genelde il sınırlarıyla belirlenmiş olup her il TBMM'ye en az bir milletvekili göndermektedir. Kalan 469 koltuk, Ekim 2000 yılında yapılan son nüfus sayımından alınan nüfus verilerine göre, her ilde yaşayan vatandaşların sayısı ile orantılı bir şekilde 81 ile paylaştırılmaktadır. Tahsis edilen koltuk sayısı 18'i bulan bir il, bir seçim bölgesi olarak düşünülmektedir. 19 ile 35 arası koltuk tahsis edilmiş olan bir il iki, 35'den fazla koltuk tahsis edilmiş olan il ise üç seçim bölgesine ayrılmaktadır.²⁴ İllerin seçim bölgesi oluşturacak şekilde ayrılmasında genellikle ilçe sınırları göz önünde bulundurulur.

Meclisteki koltukların seçime katılmaya elverişli rakipler arasında dağılımı iki adımdan oluşmaktadır. Öncelikle, seçime katılmak üzere kayıt yaptırmış olan siyasi partilerden hangilerinin meclise girmeye hak kazandığını belirlemek üzere, yurt çapında

²⁰ Barajı geçmekte başarısız olan partilere verilen oylar TBMM'de temsil edilme şansını yakalayamaz. 2002 Milletvekili seçimlerinde kullanılan geçerli oyların yaklaşık yüzde 45'i TBMM'de temsil edilmemiştir. 2007 seçimlerinde bu oran yaklaşık yüzde 12'dir.

²¹ Bağımsız adaylar bu seçimde TBMM'deki koltuklardan 27'sini kazanmışlardır.

²² Daha önceki AGİT/DKİHB raporlarında (www.osce.org/odihr-elections/14656.html) bu idari birimler için ilçe anlamına gelen "district" yerine "kaza" anlamına gelen "county" kullanılmıştır.

²³ Türkiye'deki en büyük seçim bölgesi İstanbul-3 TBMM'ye 25 milletvekili sokmuştur; İstanbul'un üç seçim bölgesinden toplam 70 vekil çıkmıştır. 2 üye çıkaran 10 seçim bölgesi, 3 üye çıkaran 20 seçim bölgesi bulunmaktadır. Toplamda 85 seçim bölgesinden 68'i TBMM'ye 2 ila 9 vekil sokmuştur.

²⁴ İstanbul üç seçim bölgesine bölünürken Ankara ve İzmir illeri ikişer seçim bölgesine ayrılmıştır.

kullanılmış olan geçerli oyların tamamı toplanır.²⁵ Geçerli oylardan yüzde 10'unun altında oy almış olan partiler koltuk dağılımı işleminin dışında bırakılırlar. İkinci aşamada, her seçim bölgesinin kendi içinde, koltuklar, D'Hondt yöntemiyle, seçime katılan parti listeleri ve 'bağımsız' adayların²⁶ aldıkları geçerli oylarla orantılı bir şekilde dağıtılır.²⁷

Gümrük kapılarında erken başlayan seçimlerde siyasi partilere atılan oylar, yüzde on barajının hesaplanması için yurt genelindeki toplama katılmaktadır.²⁸ Ayrıca siyasi partilerin her seçim bölgesinde aldıkları oyların sayısı, o partinin gümrük kapılarında aldığı oy sayısı ile orantılı olarak artırılmaktadır.²⁹ Böylece gümrük kapılarında kullanılan oylar teker teker değil de nispi olarak her seçim bölgesine düşen koltuk dağılımına yansıtılmaktadır. Gümrük kapılarında oy kullanan seçmenler kendi oylarının hangi seçim bölgesine dahil edileceğini bilmezlerken, bu 'anonim' oylar yerel tercihleri etkileyebilirler.³⁰ *Şeffaflığın daha da artırılması için gümrük kapılarında kullanılan oyların sonuçlara eklenmesi işleminin yeniden gözden geçirilmesi önerilmektedir.*

Koltuk dağılımına ilişkin bu sistem, her bölgeden seçilen milletvekili sayısının, o seçim bölgesinde meclise girmeye hak kazanmış parti ve adayların aldığı oyların sayısı ile orantılı olmasını sağlamaktadır. Bununla birlikte, nispi dağılımın daha çok sayıda oy alan partilerin lehine olacak şekilde yurt çapında kısmen eşitsizliğe yol açması mümkündür. Bu daha çok TBMM'ye az sayıda milletvekili gönderen, dolayısıyla da barajları 'doğal' olarak yüksek olan seçim bölgelerinin varlığından kaynaklanmaktadır.³¹ Milletvekili Seçim Kanunu'nun 4. maddesi seçim bölgelerinin eşit miktarda ya da birbirine mümkün olduğunca yakın sayıda vekil çıkarılacak şekilde oluşturulması gerektiğini özel olarak belirtmekteyse de, görünüşe göre bu madde daha çok büyük illerin birden çok seçim bölgesine ayrılması konusuna ilişkindir. *Milletvekili Seçim Kanunu'nun 4. maddesinin Türkiye genelinde uygulanması önerilmektedir.*

'Bağımsız' adaylar açısından bakıldığında mevcut seçim sisteminin iki önemli sonucu bulunmaktadır. Bir yandan, her bir seçim bölgesindeki koltuk dağılımı işlemleri, ulus çapında yüzde 10 barajını geçemeyen partilerin aldığı oyların dışarıda bırakılması nedeniyle 'bağımsız' adayların seçilmesini kolaylaştırabilir.³² Öte yandan TBMM'ye 10'dan az milletvekili çıkararak seçim bölgelerinde, 'doğal baraj'ın yüzde 10'un üzerine çıkması, bağımsız adayların seçilebilme olasılığını daha da düşürmektedir. Ayrıca gümrük kapılarında kullanılan oy pusulalarında sadece siyasi partiler yer aldığından, 'bağımsız' adaylar bu konuda da dezavantajlı durumda bulunmaktadır.

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nin (AKPM) 2002 Milletvekili Seçimlerini izleyen ve AGİT/DKİHB'nin de öncelik verdiği konuların altını çizen kararında, '...yüzde on barajının aşığı çekilmesi için seçim kanununun değiştirilmesi...'

²⁵ Meclise girmeye hak kazanan partilere ayrılacak koltuk sayıları bu aşamada belirlenmemektedir.

²⁶ Bunlar tek adaylı parti listesi olarak düşünülmektedir.

²⁷ D'Hondt yöntemi aynı zamanda en büyük ortak bölen yöntemi olarak da bilinir.

²⁸ 'Hukuki Çerçeve' başlıklı Bölüm IV B'ye bakınız.

²⁹ STHSKHK'un 94. maddesi.

³⁰ Hakkari seçim bölgesindeki olay görünüşe göre buna bir örnek teşkil etmektedir. Ayrıca Bölüm XII C'ye bakınız.

³¹ Her bir seçim bölgesindeki 'doğal baraj' yüzdesi, 100'ün, seçim bölgesince çıkarılan milletvekillerinin sayısına bölünmesiyle yaklaşık olarak hesaplanabilir.

³² Bu durum, 'bağımsız adaylar'ın oyları da dahil olmak üzere, yüzde 10 barajıyla elenmeyen adayların oylarının ağırlığını nispeten artırmaktadır.

önerisinde bulunulmuştur.³³ Bu öneri 22 Temmuz seçimlerini gözlemleyen Avrupa Konseyi'nin geçici Komitesi tarafından da tekrarlanmıştır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de, iki davalının 2002 Milletvekili seçimlerinde Türk Seçim Kanunu'nun, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 1 No'lu Protokolünün 3. maddesini ihlal ederek seçimlere siyasi katılımı kısıtladığı iddiasıyla başvurduğu dava hakkında yakın zamanda karar almıştır. Mahkeme, kararında barajın aşağı çekilmesinin arzu edilir olmasına rağmen 'bu alanda ulusal karar merciielerine yeteri kadar alan bırakmanın önemli olduğu'nu belirtmiştir. Mahkeme beşe iki oy çokluğuyla '1 No'lu protokolün 3. maddesinin ihlal edilmediği'³⁴ kararını almıştır. 13 Temmuz 2007'de AİHM Büyük Dairesi, kararın temyizini kabul etmiştir ve Kasım 2007'de davanın yeniden gözden geçirmesi beklenmektedir.

Mevcut seçim sisteminin Anayasa'nın 67. maddesindeki birleşik hedeflerle uyumunu daha da artırmak için Türk yetkililerin tüm olasılıklardan yararlanmaları önerilmektedir. Bu, mevcut yüzde 10 barajının yeniden gözden geçirilmesini de içermelidir.

VI. SEÇİM YÖNETİMİ

A. SEÇİM KURULLARI

Anayasanın 67. ve 79. maddeleri, Türkiye'deki seçimlerin yargının genel idaresi ve denetimi altında gerçekleştirileceğini belirtmektedir. Sandık kurulundakiler hariç, seçim yönetimiyle ilgili tüm kurumlar ya kıdemli hâkimlerden oluşmakta ya da üyeleri arasında mutlaka kıdemli hâkimler görev yapmaktadır. Seçim yönetiminin tümü, profesyonel, şeffaf ve etkili çalışmalarından dolayı kamuoyunun yüksek düzeyde güvenini kazanmıştır.

Seçim idaresi için devletten bütçe ayrılmakta ve bu bütçenin idaresi YSK tarafından yapılmaktadır. Seçim idaresinin yapısı ülkenin idari yapısını yansıtmaktadır. İl ve ilçelerdeki idareci yöneticiler, belediye başkanları ve tüm kamu yetkilileri 'seçim kurullarınca talep edildiğinde geciktirmeksizin'³⁵ seçime ilişkin faaliyetlerde yardımla yükümlüdürler. Böylesi bir düzenleme, yürütme ve lojistik faaliyetlerinin kamu idaresi kurumlarınca yapılacağı anlamına geliyormuş gibi görünse de, seçim idaresi konusundaki yükümlülükler salt yargı işlemlerinin ötesinde olup mevcut idari yapı muhafaza edilmektedir.

YSK seçim yönetiminin en üst düzey merciini temsil etmektedir. 81 İl Seçim Kurulu ikinci katmanı oluşturmaktadır. Bir il iki ya da üç seçim bölgesine ayrılıyorsa bunların her biri ilgili İl Seçim Kurulu'nca idare edilmektedir. Her bir İl Seçim Kurulu'nun

³³ AKPM, Karar, No 1380 (2004), 'Türkiye'nin Taahhüt ve Yükümlülüklerini Yerine Getirmesi', 6 ve 23.ii sayılı paragraflar. AKPM '... Türkiye'nin çok partili, serbest seçimlerin yapıldığı ve yetkilerin ayrıştırıldığı demokrasininin işlemekte...' olduğunu kabul etmekteyse de aynı zamanda '...partilerin mecliste temsil edilebilmeleri için yurt çapında kullanılan oyların yüzde 10'unu almaları şartı aşırıdır...' ifadesini kullanmaktadır. www.coe.int

³⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde görülen *Türkiye'ye karşı Yumak ve Sadak Davaları*'na bakınız. (başvuru no. 10226/03), Karar, Strazbourg, 30 Ocak 2007.

³⁵ STHSKHK'un 9. maddesi.

altında üçüncü katman olarak her bir ilçe için birer İlçe Seçim Kurulu bulunmaktadır.³⁶ Son olarak da seçim günü oy kullanma işlemlerinin idaresi, dördüncü katmanı oluşturan Sandık Kurulları tarafından yürütülmektedir.

YSK, hepsi kıdemli hâkimler olan yedi asıl dört yedek üyeden oluşan sürekli bir kurumdur.³⁷ Bunlardan altısı Yargıtay Genel Kurulu tarafından, geri kalan beşi ise Danıştay Genel Kurulu tarafından kendi üyeleri arasından gizli oylama usulüyle seçilmektedir³⁸. YSK üyelerinin görev süresi altı yıldır. YSK üyeleri başkan ve başkan vekilini gizli oyla seçmektedirler. Kararlar mutlak oy çokluğuyla alınmakta, oylarda eşitlik olması durumunda başkanın oyu belirleyici olmaktadır. YSK kararları, Resmi Gazete’de yayımlanmaktadır. YSK’nın yetkileri geniş ve nihaidir ve seçimlerin yönetimi konusundaki bütün sorumluluk YSK’ya aittir.

İl Seçim Kurulları, en kıdemli olanının başkanlığında, ilde bulunan kıdemli hâkimlerden oluşmaktadır. Üyelerinin görev süresi iki yıldır. Siyasi partiler oy kullanmayacak olan üyelerinden bazılarını İl Seçim Kurulları’nda görevlendirebilmektedirler. Seçimle ilgili şikayetlerde yargılama ve karar verme yetkilerinin yanı sıra, İl Seçim Kurulu başkanları kendi illerinde seçilen adayları saptarlar ve kaynakların İlçe Seçim Kurulları’na tashihi ve onlardan gelen iadelerin birleştirilmesi konusunda da aracılık yaparlar.

İlçe Seçim Kurulları altı asil altı yedek üyeden oluşmaktadır ve görev süreleri iki yıldır. İlçe Seçim Kurulu başkanları ilgili ilçelerdeki en kıdemli hâkimlerden oluşup, ilin idari merkezinin dahil olduğu ilçede başkan ilin ikinci en kıdemli hâkimidir. Başkan kamu görevlileri arasından iki üye seçer. Son seçimde en fazla oyu almış olan dört siyasi partiden her biri, seçimlere katılıyor olmak şartıyla bir asil ve bir yedek üye belirleyebilir. Bu partilerin aday belirleyememeleri durumunda seçime katılacak olan diğer siyasi partiler aralarında kura çekerek, boş pozisyonları kimin belirleyeceğine karar verebilirler. Boş pozisyonlar yine de doldurulamazsa üyeler kamu görevlileri arasından, kıdemlerine göre seçilir. İlçe Seçim Kurulları, seçim öncesi dönemde seçim günü için yapılan hazırlıkların günü gününe ilerlemesini sağladıklarından seçim idaresi hiyerarşisinin en önemli halkası konumundadırlar.

Sandık Kurulları ilgili İlçe Seçim Kurulu tarafından atanmakta, beş parti temsilcisiyle onların yedek üyelerinin yanı sıra ilgili sandık kurulunun bulunduğu yerel idare birimindeki İhtiyar Heyeti olarak da bilinen görevli üyeler arasından bir üye ve onun yedeğinden oluşmaktadır. Son meclis seçimlerinde en yüksek oyu alan partiler Sandık Kurulları’na üye atama hakkına sahiptir. Bu pozisyonların boş kalması durumunda İlçe Seçim Kurulları boş pozisyonlara uygun seçmenleri atayabilmektedir.

Her Sandık Kurulu, Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun’un 5. maddesi uyarınca seçim günü 200’e kadar kayıtlı seçmenin işlemini yapmakla yükümlü bulunmaktadır. YSK’nın yaptığı düzenlemeyle bu sayı 300’e³⁹ çıkabilmektedir, gerçi yasal çerçeveye bakılırsa YSK, yasama değil de bir yürütme

³⁶ Nüfus yoğunluğu daha fazla olan ilçelerde, seçim lojistiğinin kolaylaştırılması için geçici ilçe seçim kurulları oluşturulmasına kanunen izin verilmektedir.

³⁷ Hâkimlerin kıdemleri 2820 sayılı Hâkim ve Savcılar Kanunu uyarınca belirlenmektedir.

³⁸ Danıştay, idari mahkemelerce alınan karar ve hükümlerin gözden geçirilmesi konusunda yetkili son merciidir.

³⁹ YSK Yönetmeliği 10/2007, 17. madde.

kurumu olduğundan⁴⁰ yasal hükümleri değiştirme yetkisine sahip değildir. Sandık Kurulları için ayrılan seçmen sayısının bu kadar düşük olması seçmenlerin işlemlerinin çabuk yapılmasını, seçimin daha kısa sürmesini ve sayımın hızlı olmasını sağlamaktadır. *İlçe Seçim Kurulları da dahil olmak üzere ilçe idarelerini birbirine bağlayan çevrimiçi sisteme geçildikten sonra Sandık Kurulu başına düşen seçmen sayısı daha da artırılabilir.*

B. SEÇİMLE İLGİLİ UYUŞMAZLIKLAR

Anayasa'nın 79. maddesi uyarınca seçim süreciyle ilgili nihai kararlar YSK tarafından verilir ve bu kararlar herhangi bir ulusal mercide temyiz edilemez. Dolayısıyla potansiyel şikayetçilerin yasal yollarla haklarını aramaları için tek başvuru mercii olarak geriye Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kalmaktadır.

YSK, (a) daha alt kademedeki seçim kurullarının karar ya da eylemleri ve (b) seçim kanunlarını yürütme yetkisiyle verdiği kendi karar ve eylemleri hakkında gelen şikayet ya da itirazlar konusunda karar vermektedir. Dolayısıyla seçime katılanların hak arayışlarının çözümü daha alt bir kademedeki kaynaklanıyorsa bile YSK seviyesinde sonlandırılmakta ya da zaten Anayasa'nın 79. maddesi⁴¹ uyarınca hiçbir zaman gerçekleşmemektedir.

Seçimlerin yargı tarafından idare edildiği ve yargının kararlarının da nihai olduğu bu düzenlemenin görünüşe göre iki gerekçesi bulunmaktadır: (a) taraflı davaları önleyen kesin ve hızlı karar mekanizmaları işlemekte, (b) tüm nihai kararlar, hükümetin diğer kurumlarından ya da siyasi etkilerden bağımsız olduğu varsayılan yargı temsilcileri tarafından alınmaktadır.

AGİT/DKİHB SDH'nin Türkiye'deki faaliyetleri kapsamında tanık olduğu seçim idaresinin tarafsızlığına olan yüksek düzeydeki kamuoyu güvenine karşın, YSK'nın kararlarının bir şekilde tekrar gözden geçirilmesi olasılığını göz önünde bulundurmamak iyi bir uygulama olacaktır.⁴² Ayrıca, görüşülen hâkimlerden bir kısmı böylesi bir gözden geçirme konusunu desteklediklerini belirtmişlerdir. YSK tarafından ifadesi alınıp hakkında karar verilen bir siyasi partinin şikayetinde de, YSK kararlarının yeniden gözden geçirilmesi için bir mekanizmaya duyulan ihtiyaç belirtilmiştir.⁴³ *AGİT/DKİHB SDH, 2002 yılında AGİT/DKİHB'nin hazırladığı Final Raporu'ndaki, YSK'nın kararlarının temyizi için bir mekanizmanın oluşturulması konusunun ele alınması gerektiği yolundaki öneriyi tekrarlamaktadır.*

⁴⁰ YSK, Milletvekili Seçim Kanunu'nun 63. maddesi uyarınca, seçme hakkı bulunan seçmenlerin seçime katılmamaları durumunda ödedikleri 10 YTL'lik para cezasını da 5 YTL'ye indirmiştir.

⁴¹ YSK kendi kararlarına karşı yapılmış bazı itirazları dikkate alabilmektedir. Örneğin, Sandık Kurulları'nın oluşturulması konusundaki şikayetler için YSK'ya başvurulabilir.

⁴² Avrupa konseyi, Karar No 190/2002 'Seçime ilişkin konularda İyi Uygulamalar Kodu', I, 3.3.a, CDL-AD (2002) 23 rev.

⁴³ YSK 22 Temmuz seçimleri için Liberal Demokrat Parti'nin kesin aday listelerini kaydetmeyi kabul etmemiş, parti de AGİT/DKİHB SDH'ye konuyla ilgili olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvuracağını bildirmiştir. AGİT/DKİHB SDH'ye aday adayı bir kadının birinde kızlık soyadı diğerinde mevcut soyadıyla iki farklı seçim bölgesinde aynı anda kayıt yaptırma girişiminde bulunduğu bildirilmiştir. Milletvekili Seçim Kanunu'nun 16. maddesi 'Aynı seçimlerde... birden fazla seçim bölgesinde seçime katılmaya izin verilmeyeceğini' ifade etmektedir. AGİT/DKİHB SDH vakayı kendi bütünlüğü içinde değerlendirecek bir konumda bulunmamakla birlikte, söz konusu kişiden hangi seçim bölgesinden seçime katılmak istediğini belirleyerek diğer seçim bölgesindeki kaydının silinmesini istemek yeterli görüldüğünden, 16. maddenin tek başına uygulaması olası adayların kayıtlarının iptalini gerektirmemektedir.

C. SEÇMEN KAYITLARI

Seçmen Kayıtları Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'un 3. Bölüm 1. kesimi uyarınca düzenlenmektedir. Seçmen kaydı, nüfus kaydına⁴⁴ ve ikamet adresine dayandığından aynı zamanda 29 Nisan 2006 tarihli 5490 sayılı 'Nüfus Hizmetleri Hakkında Kanun'un da kapsamında olduğu düşünülmelidir. Seçmenlerin kaydedilmesi amacıyla her seçmen kaydı (a) bir seçmen kayıt numarası, isim, soyisim, ana ve baba adı, doğum yeri ve tarihinden oluşan kişisel bilgilerle (b) ilçe adı, *muhtarlık*⁴⁵, sokak adı ve ev numarasını içeren daimi ikamet adresi bilgilerini içermektedir.

Seçmen kayıtları konusundaki düzenlemeler ayrıntılı ve büyük ölçüde usulüne uygundur. Ancak, sistemde yapılan yenilikler dolayısıyla mevcut düzenlemelerin bazıları kullanım dışı kalmış gibi görünmektedir. Örneğin, Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'un 22. geçici maddesi uyarınca aynı kanunun 36. maddesi görünüşe göre geçici olarak askıya alınmış bulunmaktadır. *Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'un 3. Bölüm, 1. Kesiminin ilgili hükümlerinin yapılan yenilikler ışığında yeniden gözden geçirilmesi konusu ele alınmalıdır.*

En temel yenilik, kişisel kimlik kayıtlarının yurt çapında tutulması sisteminin yürürlüğe konulması olmuştur. Hem İçişleri Bakanlığı'nın temsilcilerine hem de yerel ve bölgesel yetkililere göre bu sistem 2000 yılından beri faaliyette bulunmaktadır. Sistem elektronik ortamda işlemekte, Türkiye'nin 923 ilçesini birbirine bağlamakta ve nüfus veritabanıyla ilgili bilgiler 300 kadar kamu kuruluşunun resmi kullanımına açık bulunmaktadır. Sistem, vatandaşlara doğumda verilen 11 haneli özel bir kişisel kimlik numarasına dayanmaktadır. Yetkili temsilciler AGİT/DKİHB SDH'ye, tüm Türk vatandaşlarının sistem kayıtlarının yapılmış olduğunu bildirmiş olsalar da⁴⁶, görüşülen bazı ilgililer, Türkiye'nin güneydoğusundaki bazı bölgelerde nüfusun önemli bir kısmının kaydının hâlâ yapılmamış olduğunu belirtmişlerdir.

Yurt çapında adres kayıtlarının tutulması konusunda bir veritabanı geliştirme projesi halen sürmekte olup, bu veritabanının kişisel kimlik kaydı sistemiyle bütünleştirilmesi düşünülmektedir. Tamamlandığında, yeni adres kayıt sistemi, seçmen kayıt sisteminin kalitesini de artıracaktır. İkamet adresi kayıtları konusundaki yeni kanunun 2007 sonlarında kabul edilmesi beklenmektedir.

Vatandaşlar hâlihazırda ikamet adreslerinin kaydını muhtara yaptırmakta, muhtar da yapılan kayıtları İçişleri Bakanlığı'nın ilçe teşkilatlarına bildirmektedir. İkamet adresinin değişmesi üzerine vatandaşlar böyle bir değişikliği önceki adreslerindeki muhtara bildirmekle yükümlüdürler. Bu muhtar vatandaşa ayrılış tarihini belgeleyen bir belge hazırlar, vatandaş da bu belgeyi yeni ikamet adresindeki muhtara gösterir, böylelikle de yeni adresindeki kaydını yaptırabilir.

⁴⁴ Vatandaşlık Kayıtları.

⁴⁵ Muhtarlık, en küçük idari birimdir; kırsal yerleşim alanlarında köye, kentlerdeyse mahalleye denk düşmektedir.

⁴⁶ Yetkililere göre ölmüş olanların kayıtları da dahil sistemde aşağı yukarı 100 milyon vatandaşın kaydı bulunmaktadır.

Seçimlerin ilan edilmesiyle birlikte muhtarlar, İlçe Seçim Kurulu başkanlarından her bir sandık kurulu için seçmen listesi taslaklarını alırlar, bu listeler daha sonra 13 gün boyunca seçmenlerin kontrolü için askıda tutulur.⁴⁷ Bu sürede seçmenler sadece kendi kayıtları için seçmen listesi taslaklarının güncellenmesini talep edebilmektedirler.

Seçmen kayıtlarının askıda bulunduğu sürede, muhtar, istenilen güncellemeleri onaylamak, bunları günü gününe İlçe Seçim Kurulu'na göndermek ve bu sürenin dolmasından sonra da seçmen listelerini, güncellemelerle ilgili son kararı verecek olan İlçe Seçim Kurulu Başkanı'na iade etmekle yükümlüdür. İlçe Seçim Kurulu Başkanı'nca onaylanan değişiklikler ilçe seçmen kayıtlarına işlenip, aynı seçmenin birden fazla kaydının olup olmadığı için çapraz kontrolü için YSK'ya gönderilir. Yetkili temsilcilere göre 22 Temmuz seçimlerinde yurt çapında, 1.232.875 yeni seçmen kaydı yapılmış olup, 1.584.038 seçmenin kaydı da güncellenmiş bulunmaktadır.

Listeler askıdan kaldırıldıktan sonra seçmen listelerinde değişiklik yapılmasına izin verilmez. Değişiklik talebinin kanunen izin verilen süre içinde yapılmış olması halinde ve idari personelden kaynaklı hataların düzeltilmesi gerektiğinde istisnalar mümkündür. Bu gibi durumlarda yetkili mercii İlçe Seçim Kurulu'dur. Yetkili temsilciler personel hatalarını düzeltmek için hem idari hem de yargı yolunun bulunduğunu belirtirlerken, Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'un 34. maddesinde bu konuda bir gönderme yoktur.

İlgili sandık seçmen listesinde adları olmayan seçmenlere oy pusulası verilmez. Olası çoklu seçmen kayıtlarına karşı başlıca önlem olan vatandaşlık numaralarını almamış olan seçmenlerin seçmen listelerinde adları bulunmamaktadır. Bu düzenlemeler, olası idari bir hataya karşı seçim gününde seçmenler için herhangi bir çözüm sunmadıklarından, kısıtlayıcı görünmektedirler. *Oy vermek için gerekli vatandaşlık görevlerini yerine getirmiş olup da idareden kaynaklı hatalar yüzünden seçmen listelerinde adları bulunmayan seçmenlerin hukuki haklarının garantiye alınmasının sağlanması konusuna önem verilebilir.*

VII. KAMPANYA ORTAMI

A. SİYASİ PARTİLER

Türkiye'deki 50'den fazla siyasi partiden toplam 14'ü bu seçimlere katılmak için kayıt yaptırmış bulunmaktadır.⁴⁸ Siyasi partilerin kuruluşları ve örgütlenmeleri Siyasi Partiler Kanunu'nca düzenlenmektedir. Kanunda ayrıca, Atatürk ilkelerine ve Cumhuriyet'in temel varlığına dair yoruma açık kavramların ihlal edilmesini de içeren yasakları ve parti kapatma esaslarını düzenleyen iki bölüm bulunmaktadır.⁴⁹ Siyasi Partiler Kanunu'nun IV. Bölümü'ndeki hükümler Türkçe dışındaki dillerin parti kampanyalarında kullanımını yasaklamakta, azınlıkların çıkarlarını temsil ettiklerini iddia eden partilerin kapatılabileceğini ifade etmektedir.. Bu seçim sürecinde hiçbir parti kapatılmamıştır. Uygulamadaysa, siyasi tartışmalar ve kampanya mesajları Siyasi Partiler Kanunu'nun katı sınırlarının dışına taşmakta olup, bu da Türkiye'deki siyasi söylemler konusundaki katı düzenlemelerin uygulanmasında bir tür esnekliğe işaret etmektedir.

⁴⁷ İlçe Seçim Kurulu'nun başkanı aynı zamanda İlçe Seçmen Kayıt Bürosu'nun da başkanıdır.

⁴⁸ Adayların toplam sayısı 7.535 idi.

⁴⁹ 78'den 97'ye kadar olan maddeler.

Son yıllarda Siyasi Partiler Kanunu'nun yenilenmesi için çalışıldığı gözlemlenmiştir. Kanun 19 kez değişikliğe uğradığı halde daha kapsamlı bir gözden geçirme çabası her seferinde ertelenmiştir. *Özellikle Siyasi Partiler Kanunu'nun IV. Bölümü'nde sıralanan yasakların gözden geçirilmesi konusuna önem verilebilir. Bu tür bir gözden geçirme, siyasi partilerin kapatılması ve partilerin finansmanı konularını düzenleyen hükümler için de yararlı olabilir.*

AGİT/DKİHB SDH'ye aday listelerinin hazırlanması konusundaki tepeden inme tavırla ilgili sayısız endişe dile getirilmiştir. Kısmen bu erken seçimden önceki kısıtlı zaman dilimi yüzünden, partiler ön seçim ya da aday yoklaması yapmamış, ancak söylenenlere göre, parti liderlerinin kararıyla adayların kim olacağı belirlenmiştir. Bu da, Siyasi Partiler Kanunu'nun genelinde ortaya konulan ilkelerden biri olan parti içi demokrasi konusunda şikayetlere yol açmıştır.⁵⁰

Siyasi Partilerin yanı sıra 699 bağımsız aday da seçim sürecine katılmıştır. Bu bağımsız adayların çoğunun herhangi bir partiyle bağı bulunmasa da, bir kısmı yüzde 10 barajını aşma ihtimalleri düşük görünen siyasi partilerce yarışa sokulmuştur. Bu yaklaşım Türkiye genelinde kullanılmış olsa da – örneğin 'Büyük Birlik' ve 'Anavatan' partileri – daha çok Güneydoğu'daki Kürt topluluklarından gelen siyasetçiler tarafından kullanılmıştır. 2002 seçimlerine DEHAP olarak katılmış olan ve barajı geçememiş olan Demokratik Toplum Partisi (DTP) , bu seçimlerde sadece 'bağımsız' adaylarla seçime katılmıştır.

B. KAMPANYALAR

Seçim kampanyaları parti farklılıklarının belirgin olduğu kutuplaşmış bir atmosferde gerçekleştirilmiştir. Genelde tüm katılımcılar, siyasi duruşlarını ve mesajlarını seçmenlere ulaştırma fırsatını yeterince bulabilmiş, bu konuda medya da özellikle önemli bir rol oynamıştır⁵¹. Kampanyalarda ayrıca sokaklara afiş asma, parti mitingleri ve kapı kapı dolaşma gibi klasik yöntemler kullanılmıştır. Seçimden önceki son on günlük resmi kampanya dönemi sırasında, yetkili seçim merciileri tarafından partiler ve bağımsız adaylar için miting yerleri ve zamanları belirlenmiştir. Ufak tefek şikayetler olmasına karşın partilerin ve bağımsız adayların bu kampanya haklarını adil bir şekilde kullanmaları mümkün olabilmektedir.

Türkiye'de birçok farklı seçim kampanyası yöntemi bulunmaktadır. Halka açık alanlarda yapılan mitinglerden başka en göze çarpan kampanya yöntemi umumi yerlerin ve sokakların bayraklar ve parti flamalarıyla süslenmesidir. Partiler ilgili İlçe Seçim Kurulu'ndan gereken izni aldıktan sonra bu bayrak ve flamaları kendileri asmaktadırlar. Ara sıra ilgili yasal düzenlemelerin ihlal edildiği gerekçesiyle ihtilaflar çıkabilmektedir. Tüm bu bayrakların seçim arifesinde kaldırılmaları gerekmektedir.

Seçimde yarışan büyük partiler içinde hükümette olan AKP nerdeyse tüm il merkezlerinde çok sayıda miting düzenleyerek, sayıları müthiş boyutlara varan üyelerini ve yerel teşkilatlarını halka ulaşmak için yurt çapında harekete geçirmiştir. AKP halk mitinglerinde ve kampanya mesajlarında, kaydettikleri ekonomik istikrarın ve yaşam standartlarında görülen iyileşmenin yanı sıra özellikle kırsal kesimdeki

⁵⁰ Siyasi Partiler Kanunu'nun 93. maddesi.

⁵¹ VIII. Bölüm'e bakınız.

altyapının geliştirilmesinin altını çizmiştir. Zaman zaman hükümet, kamu fonları ve kurumlarla iktidar partisi arasındaki ayrımın belirsizleştiği görülmüştür.

Ana muhalefet partisi CHP büyük mitinglerden kaçınarak kampanyasını daha çok, hükümetin yetkilerini Atatürk Cumhuriyeti'nin temel ilkelerini kökünden söküp atmak için kullandığı savına dayandırmıştır. CHP, Demokratik Sol Parti (DSP) ile seçim öncesinde bir ittifak oluşturmuş ve listesinde DSP adaylarına da yer vermiştir. Mayıs 2007'de gerçekleşen kitlesel mitinglerin ilhamını CHP vermiş, bu mitingler, Mustafa Kemal Atatürk'ün laik ve cumhuriyetçi ilkelerinin sıkı sıkıya uygulanması yolundaki parti ideolojisine yakın olan sivil toplum örgütlerince düzenlenmiştir.

2002 yılında yüzde 10 barajını aşmayı başaramayan Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), kampanyasını yabancı düşmanlığı imalarıyla popüler milliyetçiliğin ağır bastığı bir platformda ve özel olarak terör konusuna odaklanarak yürütmüştür. Kampanya döneminde en çok mitingde attıkları bir idam ipiyle gündeme gelmişler, bununla AKP hükümetini Abdullah Öcalan'ı⁵² idam etmemiş olmakla suçlamışlardır.

Demokratik Toplum Partisi (DTP) ile ilişkili 57 'bağımsız aday' 44 ildeki Kürt asıllı vatandaşların oylarını hedeflemiştir. Böylelikle partileri seçim kampanyasına katılmazken, DTP'nin bağımsız adayları, temsilcileri yine bağımsız adaylar olarak seçime katılan diğer küçük partilerle geçici ittifaklar kurmuşlardır. '1000 Umut' adı verilen bu platform yurt çapında ortak web-sayfaları, logolar ve kampanya malzemeleri kullanmıştır. DTP meclisteki koltuk sayısını mümkün olduğunca artırmak ve desteklediği bağımsız adayların oy kayıplarını en aza indirmek için büyük bir çaba harcamıştır.⁵³

Saadet Partisi (SP)'nin yanı sıra kampanyaları için her ikisi de devletten fon alan Demokrat Parti (DP) ve Genç Parti (GP)'nin de aralarında bulunduğu daha az etkili partiler de, parti liderlerinin televizyona çıkmaları, miting alanlarında ve yurt çapında kullanılan kampanya malzemeleri, bayraklar ve afişler aracılığıyla, seçim kampanyası döneminde oldukça göze çarpan partilerden olmuşlardır.

Resmi kampanya dönemi seçimden on gün önce başlamaktadır. Görünüşe göre bu hükmün temel amacı, iktidarda bulunanların devlete ait kaynak, personel ve araçları kampanya işlerinde kullanma yasağının ihlaline ve resmi törenlerin seçim kampanyası için kullanılmasına meydan vermemektir.⁵⁴ Bu eylemler seçim gününden sadece on gün öncesinden itibaren bir ihlal haline gelmektedir. Aylar süren kampanya dönemi düşünüldüğünde sadece on günlük kısıtlama çok şey ifade etmemektedir. *Resmi kampanyanın on güne sıkıştırılması konusu, seçime katılan tüm taraflar için eşit şartlar yaratılmasını sağlamak amacıyla tekrar gözden geçirilebilir.*

⁵² Abdullah Öcalan PKK'nin hapse atılmış olan eski lideri olup 1999 yılında terör suçuyla ölüme mahkum edilmiştir. PKK, 'Kürdistan İşçi Partisi'nin Kürtçe kısaltmasıdır.

⁵³ Stratejileri, seçim bölgelerini gayri resmi bir şekilde, genellikle ilçelere denk gelecek şekilde alt bölgelere ayırarak, her bir 'bağımsız' adayın seçim kampanyasının çoğunu bu alt bölgede yapmasıdır. Bu stratejiyle, popüler olan adayların aşırı oy alarak daha az popüler adayların seçimi kaybetmeleri riskinin azaltılmasına ve her bir 'bağımsız' adayın seçilmesine yetecek kadar oy alması sağlanmaya çalışılmıştır.

⁵⁴ STHSKHK'un 64, 65 ve 66. maddeleri.

C. SEÇİM KAMPANYASININ FİNANSMANI

Siyasi partilerle ilgili mali hükümler Siyasi Partiler Kanunu'nda düzenlenmiş olsa da seçim kampanyası harcamaları konusunda siyasi partiler ve bağımsız adaylar arasında bir ayırım yapılmamakta ve seçim kampanyaları için yapılacak harcamalara herhangi bir kısıtlama getirilmemektedir. Uygulamada adayların kampanyaları için yapacakları harcamaların önemli bir kısmını, ya kendi mal varlıklarından ya da diğer kaynaklardan edindikleri fonlar yardımıyla karşılamaları beklenmektedir.

Siyasi partilerin fon temin ettikleri kaynakların arasında devletin genel bütçesinden kanunen tahsis edilen fonlar en önemli yeri tutmaktadır. Önceki seçimlerde toplam oyların en az yüzde yedisini alan partiler devletten yıllık bütçe almaya hak kazanmakta, seçimin yapılacağı yıllarda da özel ödemeler yapılmaktadır. Fonlar, partinin aldığı oylarla orantılı olarak dağıtılmaktadır. Mecliste 20'den fazla koltuğa sahip olan (seçim sonrasında milletvekillerinin parti değiştirmeleriyle grup oluşturanlar gibi) partilere devlet bütçesinden yararlanma hakkı veren bir başka hüküm seçimden kısa bir süre önce iptal edilmiştir. Bu da ANAVATAN partisinin bu kaynaktan yararlanmasına engel olmuştur. Parti seçimlerden çekilme kararını kısmen bu etken üzerine almıştır.⁵⁵

Siyasi partiler, genel gelir kaynakları ve harcamalarının amaçları konusunda siyasi Partiler Kanunu'nun hükümleriyle kısıtlanmış bulunmaktadırlar. Anayasa Mahkemesi, partilerin yıllık mali beyannamelerini almakla yükümlüdür, ancak partilerin gerçek mali denetimini etkili bir biçimde yapacak araçlara sahip değildir. Bağımsız adaylar için de mali sorumluluk, şeffaflık ya da denetleme konusunda herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Kapsamlı bir mali denetim mekanizmasının eksikliği ve parti finansmanı ya da kampanya harcamalarında şeffaflığın sağlanamaması, seçim harcamalarının kaynakları, aktarıldığı yerler ve amaçlarına ilişkin belirsizliklere yol açmaktadır. *Seçim yarışına katılan herkesin eşit koşullarda olmasını sağlayacak etkili ve şeffaf denetim mekanizmalarının hayata geçirilmesi ve kampanya finansmanının daha ayrıntılı düzenlenmesi konularına önem verilmesi önerilmektedir.*

VIII. MEDYA

A. YASAL ÇERÇEVE

Türkiye'de oldukça hareketli ve farklı seçenekleri bir arada barındıran bir yayın ortamı bulunmaktadır. Hâlihazırda yayın yapan 23 ulusal, 16 bölgesel ve 212 yerel karasal yayın yapan televizyon kuruluşu olup, bunlardan başka 1084 tane de radyo istasyonu bulunmaktadır. Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun ve Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun (RTKYHK) seçimlere ilişkin yapılan haberler konusundaki yasal çerçeveyi belirlemektedir.

Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun (RTKYHK), seçim kampanyaları sırasındaki yayınların düzenlenmesi ve elektronik ortamda yapılacak seçim haberleriyle ilgili olarak gereken parametre ve usullerin belirlenmesi için YSK'yı görevlendirmiştir. Yasal çerçeve uyarınca, YSK 4 Mayıs 2007'de Radyo ve

⁵⁵

ANAVATAN 2002 yılında yüzde 10 barajını geçmek için gereken oy sayısına ulaşamamışken, diğer partilerden ayrılanlar sayesinde mevcut mecliste bir grup oluşturmuştur.

Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun'un 4. maddesindeki yayın standartlarını tekrarlayan bir karar yayımlamış olup bu karar *diğer konuların yanında* siyasi partiler için fırsat eşitliği ve tarafsız haber yapma şartı koymaktadır. Yayıncılar aynı zamanda 'Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığına ve bağımsızlığına, devletin bölünmez bütünlüğüne, Atatürk'ün ilke ve devrimlerine' zarar verici yayın yapmaktan da men edilmişlerdir.⁵⁶

RTVKYHK'nın 4. maddesi, keyfi yorumlara ve kanunun net olarak anlaşılmasına neden olan birçok yayın yasağı koymaktadır. Yayın içeriğine dair kısıtlamaların mümkün olduğunca azaltılması ve belirsizlikten kaçınmak için daha net tanımlanmaları önerilmektedir.

Siyasi partilere ayrılacak propaganda konuşmalarına ilişkin özel hükümler Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'ca belirlenmektedir. Oylamadan önceki yedinci günden başlayarak kamu yayın kuruluşu olan Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT)'nin seçime katılan her partiye, farklı günlerde olmak üzere, radyo ve televizyonda iki kez 10'ar dakikalık bedelsiz yayın yapma olanağını sağlaması gerekmektedir. TBMM'de grubu olan partilerin 10, iktidar partisinin ya da büyük koalisyon ortağı partinin 20, küçük koalisyon ortağı parti ya da partilerinse 15 dakikalık fazladan zamanları bulunmaktadır. Ana muhalefet partisinin de 10 dakikalık fazladan konuşma hakkı vardır. Bağımsız adaylara propaganda konuşmaları için süre tahsis edilmesi konusunda hukuki bir düzenleme bulunmamaktadır. Partilerin ve adayların televizyonlarda bedelli reklam yapturmaları 4 Mayıs'ta başlayan seçim dönemi sırasında yasaklanmıştır.

AGİT/DKİHB SDH'ye bazı yerel basın kuruluşlarının haber yapmak için kimi adaylardan para talebinde bulduklarına dair iddialar bildirilmiştir.

Seçim dönemi boyunca, özel ulusal yayın kuruluşlarının, taraflı haberler de dahil olmak üzere çeşitli kanun ihlallerini denetleme görevi yayıncılık otoritesi olan Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK)'na verilmiştir. Yerel TV ve radyo kuruluşlarıysa İçişleri Bakanlığı'na bağlı İl Emniyet Müdürlükleri tarafından denetlenmektedir. RTÜK denetleme dairesi yapılan ihlalleri, ulusal yayın kuruluşları üzerinde yaptırım uygulama yetkisi olan YSK'ya bildirmekteyken; ihlal durumunda yerel TV ve radyo kuruluşları üzerinde yaptırım uygulamakla yetkili organ İl Seçim Kurulları'dır. YSK ve İl Seçim Kurulları adaylar ve partilerden gelen şikayetler üzerine de harekete geçebilmektedirler.

Mayıs 2002'den itibaren TRT'yi gözlemlene yetkisi TRT'nin kendi içerisindeki Yayın Kontrol Kurulu'na devredilmiş olup, söz konusu kurul yayın sonrası denetiminden çok yayının öncesi kontrol mekanizmasını kullanmaktadır.

RTÜK, denetimlerinin sonucunda bir dizi ihlalle ilgili olarak YSK'ya başvurmuş, YSK da Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'un 149a maddesi uyarınca ulusal yayıncılara uyarıda bulunmuş ya da söz konusu programları durdurmuştur. YSK, RTÜK raporlarına dayanarak aldığı kararlardan başka, siyasi partilerden taraflı ya da hukuka aykırı haber yapıldığı yönünde gelen şikayetleri de kabul ederek değerlendirmeye almıştır.

⁵⁶ Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun'un 4a maddesine ve yukarıdaki Bölüm IV B'ye bakınız.

Ulusal TV kanallarından 12 tanesi, taraflı ve denge gözetmeyen haberler hazırlamak ya da kampanya döneminde parti reklamı yapmak suretiyle kanunları ihlal ettikleri için uyarı almışlardır. Uyarı alan 12 yayıncıdan 7'sine, ihlallerin tekrarlanması üzerine program durdurma cezası verilmiştir. Birkaç yerel yayın kuruluşuna İlçe Seçim Kurulları tarafından yaptırım uygulanmıştır. *Gelecekteki seçimlerde güvenilirlik ve şeffaflığın pekiştirilmesi için, RTÜK medya denetleme raporlarını yayınlama konusunu ele alabilir.*

YSK'nın diğer kararları gibi, yayınlarla ilgili kararlarına da bir temyiz merciine başvurarak itiraz edilememektedir. ('Seçim İdaresi' başlıklı V. B Bölümü'ne bakınız.)

Basılı medya seçim kampanyası haberlerinin verilmesini düzenleyen kanunlardan ya da engellerden bağımsız olup, bedelli politik reklam yasağı da dahil olmak üzere mevcut düzenlemelerin çoğu yalnızca görsel-işitsel medyaya uygulanmaktadır.

B. İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ VE MEDYA

Medya yetkililerinden bazılarıyla yapılan görüşmelerde AGİT/DKİHB SDH'ye, Türk Ceza Kanunu'nun Türklüğü, Cumhuriyeti ve devletin kurum ve kuruluşlarını aşağılamaya ilişkin olup ihlali durumunda üç yıla kadar hapis cezasıyla sonuçlanabilecek 301. maddesinin medya üzerindeki olası olumsuz etkileriyle ilgili endişeler dile getirilmiştir. AGİT/DKİHB SDH'ye, seçim kampanyası sırasında gazeteciler üzerinde gözdağı ya da baskı olduğuna dair doğrudan bir şikayet gelmemiş olsa da 301. maddenin öngördüğü yaptırımların tehdidi, gazetecilerin oto-sansür uygulamalarına elverişli ve genelde ifade özgürlüğünü kısıtlayan bir ortamın oluşmasına katkıda bulunmaktadır. *İfade Özgürlüğü'nün kısıtlanması meşru bir amaca hizmet etmeli ve amacını aşmamalıdır. Yasal düzenlemelerde, oto-sansüre yol açabilecek yoruma açık uçlar bırakılmamalıdır.*⁵⁷

Seçim gününden kısa bir süre önce basın özgürlüğü örgütü BIA⁵⁸ gazetecilere karşı 301. madde uyarınca açılan 12 davanın, 216. madde ('halkın arasına kin ve düşmanlık duygularını yaymak') uyarınca açılan beş davanın, Terörle Mücadele Kanunu'nun terörist bir örgüt için propaganda yapmakla ilgili 7. maddesi uyarınca açılan dört davanın seçimlerden önce (Nisan ile Haziran 2007 arası) devam etmekte olduğunu gösteren, yılın ikinci çeyreğiyle ilgili raporunu yayınlamıştır. Temmuz ortasında BIA, Kürt taraftarı bir gazete olan Gündem'in, Batman'daki seçim öncesi dönem üzerine yazılan bir makalede PKK propagandası yapıldığı iddiasıyla 15 gün boyunca kapatıldığını bildirmiştir.

C. MEDYA İZLEME

30 Haziran'da AGİT/DKİHB SDH, dört özel ulusal kanalla (ATV, Kanal D ve Show TV'nin yanı sıra haber kanalı olan NTV) birlikte TRT1'i, prime-time yayınları da dahil olmak üzere izlemeye başlamıştır.

⁵⁷ Yukarıdaki IV B Bölümü'ne bakınız.

⁵⁸ BIA 2003 yılında başlatılan bir proje olup temelde Avrupa Birliği'nin Demokrasi ve İnsan Hakları Hareketi tarafından finanse edilmektedir. Projenin amacı Türkiye'de medya özgürlüğü ve bağımsız gazetecilik kavramlarının gözetilmesi için yurt çapında bir ağ oluşturulmasını sağlamaktır.

İzlenen özel TV kanalları seçim kampanyasına ağırlıklı olarak haber programlarında ve az sayıdaki bilgilendirici siyaset programında yer vermişlerdir. Haber kanalı NTV seçim haberlerine daha geniş yer vermiş, aralarında siyaset konulu talk showların ya da uzmanlarla birlikte yürütülen tartışma programlarının da olduğu çeşitli farklı formatlarda programlar yayınlamıştır. Bu programlar çoğunlukla, yüzde 10 barajını geçmesi beklenen partilerin temsilcileri için bir forum niteliğinde olma eğilimindedir.

İzlenen ulusal kanallarda büyük siyasi partilerin liderlerinin katıldığı bir tartışma programı olmamıştır. Medya yetkilileri bazı siyasetçilerin, özellikle de diğer parti liderleriyle seçim öncesi son bir tartışma programına katılma davetini reddeden başbakanın, bu tür tartışma programlarına katılmaya isteksiz olduklarını belirtmişlerdir.

Kamu yayın kuruluşu TRT, yasal hükümlerle belirlenen propaganda konuşmalarında zaman kısıtlamalarına uymuştur. Propaganda konuşmaları ve haberler dışında TRT siyasi liderler ve adaylarla yapılan röportajlardan oluşan seçim haberlerine 2. Kanalında yer vermiştir. YSK'yla ortak hazırlanan, seçmenleri bilgilendirmeye yönelik spotlar, seçimden kısa süre önce TRT kanallarında yayınlanmıştır.

TRT1'in yayınladığı haberlerin dağılımına bakıldığında, siyasi haberlerin yüzde 40'ının hükümet partisi AKP hakkında olduğu, hatta hükümet yetkililerinin bakanlar olarak görevleri başındayken haberlerde yer aldıkları gözlemlenmiştir. Kanal siyasi haberlerinin yüzde 23'ünü ana muhalefet partisi CHP'ye ayırırken, MHP ve DP hakkında yapılan haberlerin yüzdesi sırasıyla yüzde 14 ve yüzde 16 olmuştur.

NTV, ATV ve Kanal D haber programlarında iktidar partisi/hükümet temsilcilerine en fazla zamanı (sırasıyla NTV yüzde 49, ATV yüzde 46 ve Kanal D yüzde 44) ayırmışlardır. Kanallarca en fazla haber yapılan ikinci parti CHP olup NTV siyaset programları süresinin yüzde 21'ini, ATV yüzde 20'sini ve Kanal D yüzde 15'ini CHP'ye ayırmıştır. MHP ve DP bu sıralamada üçüncü ve dördüncü sırada yer almıştır.

Özel televizyon kanalı Show TV seçim haberlerini aktarmada farklı bir yol seçmiş, zamanının yüzde 61'ini AKP/Hükümet'e (başbakanla yapılan ve haber saatinde yayınlanan uzun bir röportaj da dahil), yüzde 9'unu bağımsız adaylara, yüzde 7'sini de GP'ye ayırmıştır. DTP, CHP ve MHP'nin her birine prime time'da yayınlanan haberlerde yüzde 5-6 oranında yer verilmiştir. Özel televizyon kanallarının haberleri genel olarak tarafsız bir tonda verdikleri gözlemlenmiştir.

Özel televizyon kanalı ATV'de popüler bir şarkıcı ve GP'den milletvekili adayı olan İbrahim Tatlıses, seçim dönemi boyunca İbo Show adlı haftalık eğlence programını yapmaya devam etmiştir. Sayın Tatlıses'in durumu bu konudaki tek örnek değildir. RTÜK, YSK'ya danıştıktan sonra oyuncu, şarkıcı ya da sunucu olarak eğlence sektöründe yer alan diğer adayların programlarının devam etmesinde sakınca olmadığını ancak seçimlere ilişkin siyasal içeriğe ya da propagandaya izin verilmeyeceğini ifade etmiştir. *Bir yandan seçimlerde yarışırken öte yandan TV programı yapan oyuncular, sunucular ya da diğer medyatik kişilerin alabilecekleri görevler, medyada görünmeleri halinde, bundan haksız avantaj elde edemeyecekleri şekilde düzenlenmelidir.*

Yazılı basında çok çeşitli siyasi fikirleri içeren çeşitli köşe yazıları ve yorumlar yayımlanmıştır. Gazeteler, seçim kampanyaları sırasındaki etkinlikler ve olaylar hakkında okurları bilgilendirmenin yanı sıra önde gelen siyasi isimlerle yapılan

röportajlara da yer vermişlerdir. Parti ve adaylar gazetelerde bedelli reklamlar yayınlamış, bazı partilerin verdikleri reklamlarda karalama amacı güttükleri gözlemlenmiştir.

Parti ve adaylar hakkındaki bilgileri, gazetelerin internet sayfalarında ve büyük haber portallarında da bulmak mümkün olmuştur. Adaylar, mesajlarını iletmek için internet ortamını kullanmışlar ve web sayfaları siyasi reklamlarla dolmuştur. Popüler video-paylaşım sitesi olan YouTube'da, hem partilerin reklamını yapan hem de parti liderlerini alaya alan sayısız klip yayınlanmıştır. İnternet ortamında işlenen suçlarla ilgili hükümler dışında internetin seçim kampanyalarında kullanılması konusu kanunlarla düzenlenmemiş olup herhangi bir kurumca da denetlenmemektedir.

IX. AZINLIKLARIN KATILIMI

Azınlıkların seçim sürecine katılımlarıyla ilgili bu değerlendirme AGİT/DKİHB kılavuzuna uygun olarak yürütülmüştür.⁵⁹

Türkiye Anayasası'nda azınlıklardan bahsedilmemektedir. Türkiye, 1923 Lozan Antlaşması'nın yorumu uyarınca dini azınlıkları tanımakta ve bu statüyü sadece Müslüman olmayan nüfusuna, yani çoğu Rum ve Ermeni olan Ortodoks Hıristiyanlarla Musevi olanlara vermektedir.⁶⁰ Kürt asıllı ya da başka etnik kökenli, farklı dilleri konuşan ya da kültürel farklılıkları bulunan Türk vatandaşları, Türk kanunlarına göre azınlık olarak tanınmamaktadır. AGİT bağlamında da Türkiye, azınlık haklarının korunmasını düzenleyen başlıca AGİT belgelerinde kullanılan 'ulusal azınlıklar' teriminin sadece Lozan Antlaşması'nda tanınan azınlıkları kapsadığına dair çekince koymuştur.⁶¹

Türkiye'deki resmi nüfus sayımında etnik köken ya da anadil gibi bilgiler sorgulanmadığından bu azınlıkların sayısına ya da nerelerde bulduklarına dair istatistikî veri bulunmamaktadır. Resmi olmayan rakamlar önemli farklılıklar gösterse de Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunda bulunan Kürt asıllı Türk vatandaşlarının en geniş grubu teşkil ettiği konusunda herkes hemfikirdir.⁶² Romanlar, Lazlar, Çerkezler ve Aleviler diğer azınlık grupları arasındadır.⁶³

AGİT/DKİHB SDH Roman ve Süryani örgütleriyle ve Kürt asıllı birkaç adayla görüşmüştür. Kürt taraftarı DTP ile bağlantılı olan tüm bağımsız adaylar kendilerini açıkça Kürt diye tanımlarken, diğer partilerden de aday olan Kürt asıllı Türk vatandaşları bulunmaktadır.

⁵⁹ Azınlıkların seçim sürecine katılımlarını desteklemeye yönelik AGİT/DKİHB Kılavuzu, Varşova 2003. Bu kılavuz, Ulusal Azınlıkların Sosyal Hayata Etkin Katılımı konusundaki 1999 Lund önerileri temel alınarak hazırlanmıştır.

⁶⁰ Resmi olmayan tahminlere göre Türkiye'de yaklaşık 60.000 Ermeni Ortodoks Hıristiyan, 26.000 Musevi ve 5.000 Rum Ortodoks Hıristiyan bulunmaktadır.

⁶¹ Bu belgeler arasında 1990 Kopenhag Belgesi uyarınca çıkarılan AGİT Taahhütleri, özellikle IV. Kısım, 32. Paragraf ve AGİT Hague, Oslo ve Lund Önerileri bulunmaktadır.

⁶² Resmi olmayan rakamlara göre Kürt asıllı Türk vatandaşlarının sayısının yaklaşık 15 milyon olduğu tahmin edilmektedir.

⁶³ Resmi olmayan rakamlara göre, Türkiye'deki Romanların sayısı yaklaşık 500.000, Lazlarınki 500.000, Çerkezlerininki 2 milyon olup Alevi cemaatine dahil olanların sayısı da 12 ila 15 milyon arasındadır.

AGİT/DKİHB SDH Kürt asıllı Türk vatandaşlarının siyasi hayata katılımını kolaylaştırmak için olumlu yönde kimi çabalar harcadığını görmüştür. Bunlar arasında, azınlık haklarını savunan siyasi partileri yasaklayan kısıtlayıcı hükümlerin uygulanmaması⁶⁴, ve 2002 ve 2003 yıllarında Radyo Televizyon Kanunu'nda yapılan ve TRT'de ve özel kanallarda Türkçe'den başka dillerde yayın yapılmasına izin veren değişikliklerin hayata geçirilmesi gibi uygulamalar vardır.⁶⁵

Bununla birlikte mevzuatta yine de seçim kampanyalarında Türkçe'den başka bir dilin kullanımını yasaklamaktadır. Siyasi Partiler Kanunu'nun 81. maddesi siyasi partilerin 'tüzük ve programlarının yazımı ve yayınlanmasında, kongrelerinde, açık veya kapalı salon toplantılarında, mitinglerinde, propagandalarında' Türkçe dışında bir dil kullanmalarını yasaklamaktadır. Azınlık dillerinde 'yazılmış pankartlar, levhalar, plaklar, ses ve görüntü bantları, broşür ve beyannameler kullanmak ve dağıtmak' açıkça yasak olup siyasi partiler de 'diğerleri tarafından işlenen bu gibi eylem ve uygulamalara karşı kayıtsız kalamazlar.'

Bu kısıtlamalar seçim kampanyası sırasında geniş çapta uygulanmıştır. DTP'ye bağlı bağımsız adaylar AGİT/DKİHB SDH'ye, Türkçe dışında dillerin kullanılmasına ilişkin yasağın kendi adayları için seçim kampanyasında adil olmayan koşullar yarattığı konusundaki endişelerini dile getirmişlerdir. Bununla birlikte, diğer partilerin Kürt asıllı adayları bu endişeyi duymayıp kampanyalarında Türkçe'yi kullanmayı tercih etmişlerdir.

Seçimler sırasında TRT, Boşnakça, Arapça, Çerkezce, Kırmançi ve Zazaca olmak üzere Türkçe dışında beş ayrı dil ve lehçede radyo ve televizyon yayınına devam etmiştir. Bu yayınların içeriğini kısa haberler, belgeseller, spor ve müzik oluşturmaktadır.

AGİT/DKİHB SDH, merkezi Diyarbakır'da bulunan dört yerel kanaldan biri olup Kürtçe yayın yapmak için ruhsat alan özel televizyon kanalı Gün TV ile görüşmüştür. Seçim döneminde Gün TV haber yorumları ve adayların katıldığı TV tartışmaları yayınlamış ve kadınların seçimlere katılımı üzerine özel bir program hazırlamıştır. Gün TV Diyarbakır İl Seçim Kurulu'na, Kürtçe dilinde seçmenleri bilgilendirmeye yönelik spotlar yayınlamak için yayın süresi ayırma teklifinde bulunmuşsa da seçim yetkilileri bu teklifi reddetmişlerdir.

Daha genel anlamda, Kürtçe ya da diğer azınlık dillerinde yapılmış ulusal seçmen bilgilendirme programları bulunmamaktadır.

Diyarbakır ve Batman illerinde kampanya araçlarının hoparlörlerinden yapılan seçim propagandasına eşlik eden ya da kampanya etkinliklerinin açılışlarında çalınan şarkılarda Kürtçe sözlerin kullanıldığı AGİT/DKİHB SDH'nin dikkatini çekmiştir. İlçe

⁶⁴ Siyasi Partiler Kanunu'nun 81a maddesi uyarınca hiçbir siyasi parti azınlık haklarının savunuculuğunu yapamaz ('Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde bir azınlık grubunun bulunduğu ileri süremez') ya da azınlık dillerinin kullanımını destekleyemez.

⁶⁵ 25 Ocak 2004'te RTÜK tarafından yayımlanan bir yönetmelik, yapılan reformların uygulanması konusundaki ayrıntıları belirtmiştir. Yönetmelik diğer dillerdeki yayınlarla ilgili zaman kısıtlamalarını düzenlemektedir; radyo için yayınlar günlük en fazla bir saatle haftalık toplam beş saati geçmeyecek şekilde sınırlandırılmış olup, TV'de günlük yayın süresi en fazla 45 dakika, haftalık en fazla 4 saat olabilmektedir. Yönetmelik aynı zamanda hem TRT'nin hem de ulusal özel yayın kuruluşlarının Türkçe'den başka bir dilde yayın yapma hakkına kısıtlama getirmekte, izleyici kitlesinin profili üzerine bir ön araştırma yapılmadan yerel ve bölgesel yayıncıların yayın yapmalarına izin vermemektedir.

bazındaki seçim yetkilileri de AGİT/DKİHB SDH'ye, kampanyalarda 'kimse şikayette bulunmadığı sürece' sınırlı oranda Kürtçe'nin kullanımının çoğunlukla kabullenildiğini bildirmişlerdir. Bununla birlikte bazı adaylar heyete, kampanya mesajlarında Kürtçe şarkı sözleri kullandıkları gerekçesiyle polisin birkaç kez kullandıkları kompakt disklerle el koyma girişiminde bulunduğunu ifade etmişlerdir.⁶⁶

Azınlıklara mensup kişilerin siyasi yaşama katılımını artırmak için gösterilen çabalar sürdürülmelidir. AGİT Taahhütlerine tam anlamıyla uyum sağlanması için mevzuatın gözden geçirilmesi önerilmektedir. Konuya ilişkin diğer uluslararası belgelerin hayata geçirilmesi azınlıkların siyasi hayata katılımını daha da artırabilir.

X. KADINLARIN KATILIMI

Türkiye 1985 yılında Kadına Yönelik Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması'na ilişkin BM Sözleşmesi'ni (CEDAW) bazı çekincelerle birlikte kabul etmiştir. Son yıllarda anayasada, medeni kanunda ve ceza kanunundaki bazı hükümlerde yapılan değişikliklerle önemli gelişmeler kaydedilmiş olsa da kadınların TBMM'de temsil edilme oranı yine de çok düşüktür. 1934 yılında kadınlara seçme ve seçilme hakkı verildiğinden bu yana mecliste kadınların temsil edilme oranı ortalama yüzde 2 olmuştur.

Bu bağlamda seçimlerin gözle görülür sonuçlarından biri de TBMM'deki kadın vekillerin sayısının 24'ken 50 olması (yüzde 4,3'ten yüzde 9,1'e), yani iki katına çıkması olmuştur. Diğer ülkelerle karşılaştırıldığında rakam düşük olsa da, önemli bir gelişmeye işaret etmektedir. Kadınların seçim kampanyasına ilgi ve katkısı büyük olmuş ve kadın adayların kampanya döneminde göz önünde olmaları sağlanmıştır. Görünüşe göre kadın örgütleri ve kadın haklarını savunan grupların bu gelişmelerde rolü büyüktür.

4.912 kadar kadın (toplam başvuruların yüzde 19'u) aday adayı olarak siyasi partilere başvurmuş, 1.261 (toplam aday sayısının yüzde 18'i) adaylık için seçilmiştir. Bu rakamlar, Türk kadınlarının siyasete duydukları ilginin mecliste gerçek temsil edilişlerine oranla çok daha yüksek olduğunu göstermektedir. Görünüşe göre, kadınların, aktif siyasete katılma oranlarını, toplumun diğer alanlarındaki katılımları kadar artırma potansiyelleri bulunmaktadır.

Bazı siyasi partiler, seçilen kadın adayların sayısını artırmak için özel çaba göstermiş olsa da aday listelerinin ilk üç sırası nadiren kadınlara ayrılmıştır. AKP'nin kadın aday sayısı 62'dir (toplam aday sayısının yüzde 11'i), ve bunların 12 tanesi seçim bölgesi listelerinde ilk üç sırada yer almıştır. AKP kadın milletvekillerinin sayısını 13'ten 30'a çıkarmıştır. Bağımsız adaylarla dolaylı olarak seçime katılan DTP, kadın adaylar için kota koymuş ve onlardan kayıt ücreti almamıştır, partinin yeni seçilen milletvekillerinden üçte birini kadınlar oluşturmaktadır. CHP'nin 52 kadın (yüzde 9)

⁶⁶ Böyle bir olay 6 Temmuz 2007 tarihinde Diyarbakır'ın Ergani ilçesinde bağımsız aday Selahattin Demirtaş'ın mitingi sırasında gerçekleşmiştir. Aynı gün içinde polis kompakt diskleri isteği üzerine adayın avukatına teslim etmiş ve adayın mitinglerinde Kürtçe sözlü şarkılar çalınmasına devam edilebilmiştir. Benzeri bir başka olay da 12 Temmuz tarihinde Diyarbakır'da yerel basında yer almıştır.

adayından 10 tanesi seçilebilmiştir. Bununla birlikte, MHP'nin 34 kadın (yüzde 6) adayı olup seçilen 70 milletvekillinin yalnızca ikisi kadındır.⁶⁷

Seçim idaresinde YSK'nın hiçbir kadın üyesi bulunmamaktadır. Kadınlar görünüşe göre, İlçe Seçim Kurulları'nda görece daha iyi, Sandık Kurulları'ndaysa iyi temsil edilmektedirler. Bu özellikle batı bölgelerinde ve kentsel yerleşimlerde böyledir.

Oy kullanımına gelince kadınların çoğu seçimlerini serbestçe ve gizlilik içinde yapabilmektedir. Kırsal kesimde ve kısmen kentlerde kadının evdeki erkek üyelere bağımlı olma oranı oldukça yüksektir. Bu durum, özellikle de okuma yazma oranının düşük olduğu yerlerdeki oy kullanma işlemleri sırasında zaman zaman gözlemlenebilmekte, kimi yerlerde ailece oy verme işleminin yaygın olarak uygulanmaya devam ettiği bildirilmektedir. *Ailece oy kullanma uygulamasını ortadan kaldırmak ve kadın seçmenlerin bilinçli bir biçimde, oylarının gizliliğini koruyarak oy kullanmalarını sağlamak için seçmenlerin bilgilendirilmesi ve Sandık Kurulu üyelerinin eğitimi çalışmalarının yürütülmesi önerilmektedir.*

XI. SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ VE YEREL GÖZLEMCİLER

Sivil toplum örgütleri seçim sürecine geniş çapta ve çeşitli yollardan katılmışlardır. Bazı STK'lar, seçmen eğitimi ve siyasi farkındalığı artırmaya yönelik seçimlere ilişkin programlar hazırlamıştır. İnsan Hakları Derneği (İHD), Türkiye Toplumsal Ekonomik Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV), Türk Demokrasi Vakfı (TDV), Türkiye Milletvekillerini ve Seçilmişlerini İzleme Komiteleri (TUMIKOM), kadın örgütü KA-DER, Genç Siviller ve ARI Hareketi ülkede demokratik yönetimi güçlendirmek, vatandaşların toplumsal olaylara katılımını artırmak ve siyasi istikrarı teşvik etmeye yönelik çalışmalar yapmışlardır.⁶⁸

Bir dizi savunucu grup da sağlıktan eğitime, çocuk haklarına ya da çevre meselelerine kadar çeşitli konulardaki süregiden tartışmalara katkıda bulunarak büyük partilerin bu konulardaki belirgin aldırışsızlığına çözüm bulmaya çalışmışlardır. Bunlara ek olarak bazı sivil toplum kuruluşlarının hemen hemen partizan bir tavır sergiledikleri açıkça görülmüştür. Bunlar siyasi yelpazenin üzerindeki farklı farklı gruplar olup, aralarında Kemalist ve asker taraftarı oluşumlar, danışma komiteleri, dini cemaatler ve insan hakları grupları bulunmaktadır.

Seçim kanunu seçim günü siyasi parti ve bağımsız adayların müşahitlerinin oy verme, oy sayımı tasnifi ve sonuçların ilan edilmesi işlemlerini gözlemlemesine izin vermekte, ancak partili olmayan yerel gözlemcilerle izin vermemektedir. Aynı zamanda Türkiye'deki STK camiası da partili olmayan gözlemci olma konusuyla pek ilgili gözükmemektedir. Çoğu kimse bu durumu seçim idaresine ve usullerine olan kamuoyu güvenine bağlamaktadır. *Bununla birlikte 1990 Kopenhag Belgesi yerel gözlemlerden elde edilecek faydaya açıkça işaret etmekte olup Türkiye'nin de buna ilişkin düzenlemeler yapması teşvik edilmektedir.*

⁶⁷ Rakamlar bir STK olan KA-DER'ce verilmiştir.

⁶⁸ ARI hareketi gençleri ve ilk kez oy kullanacak olanları hedef alan 'Bu benim oyum' kampanyasını başlatmış, bir de Türkiye'de bir ilk olarak internet ortamında etkileşimli "oy eşleştirici"yi devreye sokmuştur.

Sivil Toplum Örgütleri, özellikle de okuma yazması ya da dil bilgisi yetersiz olan seçmenlere verilecek eğitim ve yardımın geliştirilmesi konusunda hayati bir rol oynayabilirler. Bu bağlamda seçim idaresinin ilgili STK'larla genç seçmenlere ve kadınlara seçmen eğitimi verilmesi amacıyla yürüttüğü hâlihazırdaki işbirliğinin sınırlı olduğu gözlemlenmiştir. *Dolayısıyla, seçim idaresi ve ilgili sivil toplum örgütleri arasında, yardıma gereksinime duyan seçmen grupları için seçmen eğitimi yaygınlaştırmaya yönelik daha fazla işbirliği fırsatlarının yaratılması önerilmektedir.*

XII. OY KULLANIMI VE OY SAYIMI

A. OY KULLANIMI

AGİT/DKİHB SDH seçim günü oyların kullanılması ve sayımı işlemlerinin sistematik bir gözlemi yapmamış olsa da, AGİT/DKİHB SDH Adana, Ankara, Diyarbakır, İstanbul ve Van illerinin hem kentsel hem de kırsal kesimlerinde 65'ten fazla Sandık Kurulu'nu ziyaret etmiştir. Atmosfer genel olarak sakin olup erken saatlerde sandık başlarında sıralar görüle de seçmenler oylarını beklemeden kullanmışlardır.

Sandık Kurulu başkanları, uyulması gereken kurallar ve görevleriyle ilgili talimatları YSK'dan almış, eğitimler yapılmış ve oy verme sırasında kullanılacak malzemeler seçim gününden önce yerlerine ulaştırılmıştır. Görünüşe göre seçim idaresinin her aşamasındaki birimler, seçim sürecindeki rolleri için hazır olup, birçok yerel yetkili de AGİT/DKİHB SDH'ye daha önceki seçimlerden deneyimlerinin bulunduğunu bildirmiştir. Seçimlerin yönetiminde yargının rolüne olan güvenin, olumlu bir etkisi olduğuna sık sık değinilmiştir.

Bilgisayardan çıkarılmış olan seçmen listeleri çoğu Sandık Alanı'nda asılıdır. Bir seçmen Sandık Alanı'na girdiğinde kimlik belgelerini sunar ve seçmenin adı kayıtlarda bulunur. Kendisine bir oy pusulası ve 'evet' mührü verilen seçmen kapalı oy verme kabinine geçer. Seçmen oy pusulasına mührü basıp pusulayı katlayarak resmi bir zarf içine yerleştirdikten sonra zarfı seçim sandığına atar. Sandık Alanı'nı terk etmeden önce çıkmayan özel bir mürekkeple seçmenin parmağı boyanır ve kimlik belgesi iade edilir.

Kimi Sandık Kurulları daha iyi örgütlenmiş olup seçmenlerin işlemlerini daha hızlı yaparlarken kimileri seçmenlerin adlarını listede bulmakta zorlanmışlardır. Kurul üyeleri, isimleri listede bulmaya çalışırken bazı seçmenler oylarını kullanmışlardır. *Seçim günü kullanılan seçmen listelerinin formatı, Sandık Kurulu'nun seçmenlerin adlarını daha kolay bulmalarını sağlayacak şekilde, örneğin soyadına göre alfabetik sırada hazırlamak suretiyle, yeniden gözden geçirilebilir.*

Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun, seçmenlerin oy pusulalarını seçim sandığına attıktan sonra seçmen sandık listesini imzalamaları gerektiğini açıkça ifade ettiği halde bazı sandık alanlarında seçmenler oy kullanmadan önce listeyi imzalamıştır.⁶⁹ Ortada oy kullanma usulünü ya da seçmen kayıtlarını görmezden gelmek gibi kasti bir amaç olmasa bile, Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun, sandıktan çıkan oy pusulalarından çok Sandık Kurulu seçmen listesindeki imzaları kullanılan oyların somut kanıtı olarak görmektedir.

⁶⁹ STHSKHK 93. madde.

Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'da, sandıktan çıkan zarfların sayım sonucunun sandık kurulu seçmen listesindeki imzalardan fazla olması durumunda uygulanmak üzere özel bir hüküm bulunmaktadır.⁷⁰ Eğer bir dizi kontrolden sonra söz konusu tutarsızlık durumu hâlâ ortadan kalkmamışsa, Sandık Kurulu'nun, fazla çıkan zarf sayısı kadar zarfı rastgele seçerek yakma yoluyla imha etmesi gerekmektedir; bu zarflardaki oyların geçerli oy olması durumu değiştirmez. Ayrıca kanunda sandıktan çıkan zarfların sayısının listedeki imzalardan az olması durumunda uygulanacak özel bir hüküm bulunmamaktadır. *Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'un 98. Maddesi bu gibi durumları kapsayacak şekilde yeniden gözden geçirilebilir.*

Seçim sürecindeki kimi eksikliklerin, özellikle de sandık alanlarında seçmenlerin bilgilendirilmesine yönelik hiçbir materyalin bulunmayışını da belirtmek gerekir. Seçmenlerin talebi üzerine sandık kurulu üyeleri sözlü yardımda bulunsalar da, seçmenleri yönlendiren sabit işaretlerin bulunması seçim sürecini hızlandırabilir.

Yaşlı ve fiziksel engelliler için, özellikle de çevrede seçmenin oy kullanma merkezine girişini engelleyen merdiven gibi fiziksel engellerin olması durumunda özel yardım konusuna daha fazla önem verilebilirdi. Okuma yazması olmayan seçmenlere yardım konusundaki istisnai durum da, özellikle seçmenlere eşit katılım ve bilgi edinme hakkı sağlamak adına, daha çok özen gösterilebilecek olan bir başka konudur.

B. OYLARIN SAYIMI

Sandık başına en fazla 300'er seçmenin düştüğü Sandık Kurulları'ndaki oy pusulalarının sayımı çoğu yerde nispeten hızlı gerçekleşmiştir. Seçime katılım oranının yüzde 80'den fazla olmasına karşın Sandık Kurulları'nın çoğu, oy kullanma merkezlerinin kapanışından sonraki bir saat içinde oy sayımlarını tamamlamışlardır. Sayım süreci, Sandık Kurulları kullanılmamış zarf ve oy pusulalarını, kayıtlardaki isim ve imzaları ve kullanılan oy pusulalarını karşılaştırıp kontrol ederken açıklık ve şeffaflık içinde gerçekleştirilmiştir. Sandık Kurulu üyeleri müşahitler huzurunda geçersiz oy pusulalarını kontrol etmiştir. Toplam oy pusulalarının yüzde 2,7 kadarı geçersiz çıkmıştır. Bununla birlikte oy sayımı sırasında SDH'nin de tanık olduğu kimi durumlarda, oy pusulasından seçmenin niyeti açıkça belli olduğu için seçim kanunu uyarınca aslında geçersiz sayılmaması gereken oylar geçersiz sayılmıştır. *Gelecekteki seçimlerde geçersiz ve yanlış kullanılmış oy pusulalarının sayısını azaltmak için oy pusulası tasarımının gözden geçirilmesi ve seçmen eğitiminin daha çok yaygınlaştırılması konularına önem verilebilir.*

Sandık Kurulları'ndaki oy sayım sürecinde tutanakların imzalanıp uygun zarflara konulması ve İlçe Seçim Kurulları'na gönderilmeden önce zarfların mühürlenmesi gerekmektedir. Bununla birlikte AGİT/DKİHB SDH bazı yerlerde Sandık Kurulu üyelerinin, henüz bütün oylar girilmeden tutanakları imzaladığını gözlemlemiştir. Mühürlenmiş torbalara oy pusulalarıyla birlikte tutanaklar da konulmuş, bu da İlçe Seçim Kurulları'nda karışıklık yaratmıştır. *Resmi tutanakları tamamlama usullerinin ve Sandık Kurulları için verilecek uygun eğitimlerin yeniden gözden geçirilmesine önem verilebilir.*

⁷⁰ STHSKHK 98. madde.

Toplam oy sayısının netleştirilmesi için tüm Sandık Kurulu başkanlarının oy pusulalarını ve tutanaklarını ilgili İlçe Seçim Kurulu'na nakletmeleri gerekmektedir. Merkezlerdeki yetkililer AGİT/DKİHB SDH'ye nakil sürecinin güvenli olduğu konusunda güvence vermişlerse de tutarlı bir prosedürün eksikliği ve ilçelerle bilgi işlem merkezleri arasındaki güvenliğin yetersiz olduğu gözlemlenmiştir.

Hem İlçe Seçim Kurulları'nda hem de İl Seçim Kurulları'nda açık internet bağlantılarının yetkisi olmayanlarca kullanılarak seçim sonuçlarına müdahale edilmesi olasılığının önlenmesi için, güvenlik talimatları ve usullerinin tekrar gözden geçirilmesini konusu ele alınabilir.

C. SONUÇLARIN İLANI

Sayım sürecinden sonra sonuçların ilanına ilişkin idari işlemler, Sandık Kurulları kendi binalarına tutanakların bir kopyasını önceden asmış olsalar da, aslında ilk kez İlçe Seçim Kurulu aşamasında başlamaktadır. Sandık Kurullarının tutanakları ilgili İlçe Seçim Kurulu merkezinde toplanmaktadır. Tutanak verileri İlçe Seçim Kurulları'nın bilgi işlem merkezlerince bilgisayara girilerek bilgisayar programı yardımıyla çapraz kontrolleri yapılmaktadır. İşlenen veriler otomatik olarak merkezi sistem sonuçlarıyla birleştirilmektedir. Yani, sonuçların güncelleştirilmiş duyuruları İlçe Seçim Kurulu'na ait bilgisayar ve ekran donanımlı bir basın odasında yapılmaktadır. YSK'nın çevrimiçi sunucularına bağlı olduğu varsayılan bu bilgisayar aracılığıyla güncellenmiş sonuçlar YSK'nın web-sayfasında yayınlanır.

İl Seçim Kurulu İlçe Seçim Kurulları'ndan gelen sonuçları gece yarısına kadar alıp resmi olmayan il seçim sonuçlarını, seçimden sonraki günün sabahı, İl Seçim Kurulu kapısına seçim sonuçlarını yazılı bir protokol halinde asarak ilan eder.

Seçim Bölgelerinden gelen resmi olmayan sonuçlar, gümrük kapılarında kullanılmış olan oylarla birleştirilmeden önce 24 Temmuz tarihinde YSK'nın websayfasında yayınlanmıştır. Bununla birlikte, YSK 31 Temmuz tarihinde seçim bölgeleri için nihai sonuçları yayınladığında (a) her bir sandıktan çıkan ve (b) her bir 'bağımsız' aday için kullanılan oyların sayıları ayrı ayrı belirtilmemiştir.⁷¹ 31 Temmuz'da seçim bölgeleri için ilan edilen sonuçları tamamlayan tüm nihai sonuçlar, sandıklara ve ilçelere ayrılmış olarak 14 Ağustos'ta YSK web sayfasında eksiksiz bir şekilde yayınlanmıştır. *Hem seçmenlerin hem de partilerin ve adayların, seçimlerin nihai sonuçları belirleninceye kadar, resmi olmayan sonuçları yeniden gözden geçirmeleri için seçim bölgelerine göre nihai sonuçların yeterince ayrıntılı ve tam şeffaflık gözetilerek zamanında açıklanması konusuna önem verilmedi.*

⁷¹ Her bölgede siyasi partilerin her birinin ayrı ayrı aldığı oyların açıklanmasına karşın 'bağımsız' adayların yalnızca toplamda aldığı oylar belirtilmiştir. (www.ysk.gov.tr/ysk/index.html) Özellikle de, seçim bölgeleri için 24 Temmuz'da ilan edilen resmi olmayan sonuçlarda bağımsız adayların her birinin aldığı oy sayısı ayrı ayrı belirtildiği halde, her bir sandıktan çıkan oyların dağılımı belirtilmemektedir.

EK I: SONUÇLAR

Gümrük Kapılarındaki Erken Seçim Sonuçları da dahil olmak üzere Resmi Nihai Seçim Sonuçları

Toplam Kayıtlı Seçmen Sayısı	42.799.303
Toplam Kullanılan Oy Sayısı	36.056.293
Toplam Geçerli Oy Sayısı	35.049.691
Toplam Geçersiz Oy Sayısı	1.006.602
Hesaplanan Katılım (yüzde)	84,25

Geçerli Oyların Siyasi Partilere göre Dağılımı ve Yüzdeleri

Siyasi Parti Adı	Oy Sayısı	Yüzde
Aydınlık Türkiye Partisi (ATP)	100.982	0,29
Bağımsız Türkiye Partisi (BTP)	182.095	0,52
Saadet Partisi (SP)	820.289	2,34
İşçi Partisi (İP)	128.148	0,37
Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)	7.317.808	20,88
Halkın Yükselişi Partisi (HYP)	179.010	0,51
Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP)	52.055	0,15
Genç Parti (GP)	1.064.871	3,04
Demokrat Parti (DP)	1.898.873	5,42
Liberal Demokrat Parti (LDP)	35.364	0,10
Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)	5.001.869	14,27
Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)	16.327.291	46,58
Emek Partisi (EP)	26.292	0,08
Türkiye Komünist Partisi (TKP)	79.258	0,23
Bağımsız Adaylar	1.835.486	5,24

Kaynak: 30 Temmuz 2007 tarihli, 2659830 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan 30 Temmuz 2007 tarihli 739 sayılı YSK kararı

Meclis’teki Koltuk Dağılımı

AKP	341
CHP (DSP de dahil)	99
MHP	70
Bağımsızlar (DTP de dahil)	27
Toplam	550

AGİT/DKİHB HAKKINDA

Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu (AGİT/DKİHB) AGİT'in üye devletlere "insan hakları ve temel özgürlüklere tam saygının gösterilmesi, hukukun üstünlüğü ilkesine uyulması, demokrasi ilkelerinin yaygınlaştırılması ve (...), demokratik kurumların kurulması, güçlendirilmesi ve korunmasının yanı sıra toplumda hoşgörünün yayılması" konularında destek olma amaçlı kurulmuş başlıca kurumudur. (1992 Helsinki Zirve Belgesi). Bundan AGİT'in insani boyutu diye bahsedilmektedir.

Merkezi Varşova (Polonya'da) bulunan AGİT/DKİHB, 1990 Paris Zirvesi'nde Serbest Seçimler Bürosu olarak kurulmuş ve 1991 Mayıs ayında faaliyetlerine başlamıştır. Bir yıl sonra Büro'nun adı, insan hakları ve demokratikleşme faaliyetlerini de kapsayacağı kararını yansıtacak şekilde değiştirilmiştir. Bugün 130'dan fazla çalışmanı bulunmaktadır.

AGİT/DKİHB **seçim gözlemleme** konusunda Avrupa'daki başlıca merciidir. Her yıl AGİT sınırları içinde gerçekleşen seçimlerde, söz konusu seçimlerin AGİT Taahhütleri'ne, demokratik seçimler konusundaki uluslararası standartlara ve ülkenin kendi kanunlarına uygun olarak yapılıp yapılmadığının değerlendirilmesi için binlerce gözlemcinin görevlendirilmesini organize eder. Kullanılan benzersiz seçim gözlem yöntemleri, tüm seçim sürecine derinlemesine bir bakış imkanı sağlamaktadır. AGİT/DKİHB yürüttüğü destek projeleri aracılığıyla üye devletlerin seçim faaliyetlerini geliştirmelerine yardımcı olmaktadır.

Büro'nun **demokratikleşme** faaliyetleri: Hukukun üstünlüğü, yasama desteği, demokratik yönetim, göç ve hareket özgürlüğü ve cinsiyet eşitliği gibi faaliyetleri içerir. AGİT/DKİHB demokratik yapıları geliştirmek amacıyla her yıl bir dizi yardım programı yürütmektedir.

AGİT/DKİHB, AGİT taahhütlerinin insani boyutu uyarınca insan hakları ve temel özgürlüklerin geliştirilmesi ve korunması yükümlülüklerinin yerine getirilmesi konusunda da üye devletlere yardımcı olmaktadır. Bu da, bir dizi ortak kurum ve kuruluşla çalışarak işbirliğinin geliştirilmesi, kapasite geliştirme, terörle savaşta insan hakları, insan ticaretine maruz kalmış kişilerin haklarının geliştirilmesi, insan hakları eğitimi ve öğretimi, insan hakları izleme ve raporlama, kadının insan hakları ve güvenliği gibi çeşitli konularda uzman desteği sağlanması yoluyla başarılmıştır.

Hoşgörünün sağlanması ve **ayrımcılık gözetilmemesi** alanında, AGİT/DKİHB üye devletlerin nefret suçları, ırkçılık vakaları, yabancı düşmanlığı, Yahudi düşmanlığı ve diğer hoşgörüsüzlük biçimlerine verdikleri tepkileri güçlendirmelerine yardımcı olmaktadır. AGİT/DKİHB'nin hoşgörü sağlamak ve ayrımcılığı önlemek için yürüttüğü faaliyetler şu alanlarda yoğunlaşmıştır: Yasal düzenlemeler; kanunların uygulanması konusunda verilen eğitimler; nefret suçları ve vakalarını ve verilen tepkileri izleme ve rapor hazırlama; hoşgörünün, saygının ve karşılıklı anlayışın yaygınlaştırılması için eğitim faaliyetleri.

AGİT/DKİHB **Roma ve Sinti**'yle ilgili politikaları hakkında üye devletlere tavsiyelerde bulunmaktadır. Roma ve Sinti halklarının arasında kapasite geliştirme ve örgütlenme faaliyetlerini yaygınlaştırmakta ve Roma ve Sinti temsilcilerinin siyasi karar alma organlarına katılımını teşvik etmektedir.

Tüm DKİHB faaliyetleri, AGİT üyesi devletler, AGİT kurumları ve saha çalışmaları ve diğer uluslararası kuruluşlarla yakın işbirliği ve dayanışma içinde yürütülmektedir.

Daha fazla bilgi için DKİHB'nin (www.osce.org/odihr) adresini ziyaret ediniz.